

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет природокористування
Кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня магістр

на тему: **«ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи Мев-61

Думін Роман Ярославович

напряму підготовки 29 «Міжнародні відносини»

спеціальність 292 «Міжнародні

економічні відносини»

Керівник: Линдюк А.О.
(Прізвище та ініціали)

Рецензент: _____
(Прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі розглядається конкурентоспроможність національної економіки, як один із найважливіших факторів її успіху в сучасному світі. Вона визначає можливості країни для ефективного функціонування в міжнародному економічному просторі, забезпечення високого рівня життя населення та її стійкого розвитку. Проведено аналіз теоретичних основ конкурентоспроможності національної економіки. Розглянуто поняття конкурентоспроможності, та її сутність. Проаналізовано стан конкурентоспроможності національної економіки України. Наведено оцінку конкурентоспроможності України за міжнародними рейтингами, а також розглянуто фактори, які впливають на її рівень. Обґрунтовано пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності національної економіки України.

Ключові слова: конкурентоспроможність, національна економіка, національна конкурентоспроможність, індекс розвитку людського потенціалу, інвестиційна привабливість, інвестиції, потенціал, експорт, імпорт.

ANNOTATION

The qualification work examines the competitiveness of the national economy as one of the most important factors of its success in the modern world. It determines the country's capabilities for effective functioning in the international economic space, ensuring a high standard of living of the population and its sustainable development. An analysis of the theoretical foundations of the competitiveness of the national economy was carried out. The concept of competitiveness and its essence are considered. The state of competitiveness of the national economy of Ukraine is analyzed. The assessment of Ukraine's competitiveness according to international ratings is given, and the factors affecting its level are also considered. The priority directions for increasing the competitiveness of the national economy of Ukraine are substantiated.

Key words: competitiveness, national economy, national competitiveness, human potential development index, investment attractiveness, investment, potential, export, import.

УДК 33(477):005.332.4

Думін Р.Я. Пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності національної економіки України – Кваліфікаційна робота. Кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу. – Дубляни, ЛНУП, 2024.

77 с. текст., 3 розділи, 13 рис., 12 табл., 53 літературних джерела.

У кваліфікаційній роботі розглядається конкурентоспроможність національної економіки, як один із найважливіших факторів її успіху в сучасному світі. Вона визначає можливості країни для ефективного функціонування в міжнародному економічному просторі, забезпечення високого рівня життя населення та її стійкого розвитку.

Розглянуто поняття конкурентоспроможності, та її сутність. Проведено аналіз теоретичних основ конкурентоспроможності національної економіки. Проаналізовано стан конкурентоспроможності національної економіки України. Наведено оцінку конкурентоспроможності України за міжнародними рейтингами, а також розглянуто фактори, які впливають на її рівень.

Обґрунтовано пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності національної економіки України. Результати дослідження можуть бути використані для розробки державної політики, щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки України.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	9
1.1. Поняття та сутність конкурентоспроможності національної економіки	9
1.2. Фактори, що впливають на конкурентоспроможність національної економіки	17
1.3. Методи оцінки конкурентоспроможності національної економіки	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТО- СПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ	32
2.1. Аналіз макроекономічних показників конкурентоспроможності України	32
2.2. Аналіз конкурентоспроможності окремих секторів економіки України	41
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТО- СПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	49
3.1. Інституційні чинники підвищення конкурентоспроможності національної економіки України	49
3.2. Інноваційна складова забезпечення конкурентоспроможності національної економіки України в умовах глобальної конкуренції	55
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що конкурентоспроможність національної економіки є одним з ключових факторів економічного розвитку країни. У сучасних умовах глобальної конкуренції підвищена конкурентоспроможність національної економіки є необхідною умовою для успішного функціонування країни в світовій економічній системі. Для України інтеграція у світову економічну систему – це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, формування конкурентних переваг міжнародного товаровиробника, інтеграція в потужні європейські ланцюги доданої вартості, можливість виходу на нові ринки.

Україна, як і інші країни світу, стикається з низкою проблем, які негативно впливають на її конкурентоспроможність. До таких проблем належать:

- низький рівень розвитку інноваційної діяльності;
- недосконалість інституційного середовища;
- недостатній рівень розвитку людського капіталу;
- низький рівень ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Розробка рішень, щодо перелічених завдань, є основою для підвищення національної конкурентоспроможності економіки України.

Пріоритетними напрямками теми дослідження національної економіки України є актуальним з таких причин:

- дозволяє визначити основні напрями державної політики, які спрямовані на підвищення конкурентоспроможності національної економіки;
- сприяє розробці конкретних заходів, які можуть бути впроваджені для підвищення конкурентоспроможності національної економіки;
- дозволяє підвищити обізнаність суспільства про важливість підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Конкурентоспроможність національної економіки України є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Значний внесок у її

дослідження зробили такі зарубіжні вчені: М. Портер, Ф. Котлер, М. Е. Портер, Д. Сакс, Дж. Стиглиц, Р. Фрост, Т. Леві, П. Крюгер. Щодо вітчизняних вчених, то слід виділити таких, як: А. С. Гальчинський, В. М. Гейц, О. І. Ліпкан, М. В. Мельник, О. В. Піхурко, С. В. Піховшек, В. В. Супрун, В. В. Тимошенко.

Ці вчені розробили різні теоретичні підходи до визначення конкурентоспроможності національної економіки, а також проаналізували стан конкурентоспроможності національної економіки України.

Наприклад, А. С. Гальчинський розглядає конкурентоспроможність національної економіки, як здатність країни забезпечувати високий рівень життя населення та економічне зростання в умовах глобальної конкуренції. В. М. Гейц вважає, що конкурентоспроможність національної економіки визначається низкою факторів, таких як якість людського капіталу, рівень розвитку інноваційної діяльності, ефективність управління економікою тощо. О. І. Ліпкан визначає конкурентоспроможність національної економіки як здатність країни виробляти товари і послуги, які користуються попитом на світовому ринку. М. В. Мельник вважає, що конкурентоспроможність національної економіки є багатограним поняттям, яке включає в себе економічну, соціальну та політичну складові. О. В. Піхурко розглядає конкурентоспроможність національної економіки як здатність країни забезпечувати ефективне функціонування економіки в умовах глобальної конкуренції. С. В. Піховшек визначає конкурентоспроможність національної економіки щодо здатності конкретної країни підтримувати та підвищувати свій економічний потенціал у глобальному конкурентному середовищі. В. В. Супрун вважає, що конкурентоспроможність національної економіки є здатністю країни забезпечувати економічний розвиток, а також підвищення життєвого рівня населення в умовах глобальної конкуренції. Тимошенко В.В. розглядає конкурентоспроможність національної економіки, в рамках здатності країни виробляти товари і послуги, які відповідають світовим стандартам якості та можуть конкурувати з аналогічними товарами та послугами інших країн на світових ринках.

Зарубіжні вчені також розробили різні теоретичні підходи до визначення конкурентоспроможності національної економіки. Наприклад, М. Портер розглядає конкурентоспроможність національної економіки щодо здатності країни виробляти товарні групи чи послуги, що мають високу вартість для споживачів. Ф. Котлер трактує конкурентоспроможність національної економіки в рамці можливостей країни задовольняти потреби споживачів ефективніше, ніж конкуренти. М. Е. Портер вважає, що конкурентоспроможність національної економіки визначається низкою факторів, таких як умови для конкуренції, рівень розвитку інфраструктури, якість людського капіталу тощо. Д. Сакс і Дж. Стиглиць вважають, що конкурентоспроможність національної економіки є результатом ефективної макроекономічної політики. Р. Фрост і Т. Леві розглядають конкурентоспроможність національної економіки як здатність країни ефективно адаптуватися до змін у глобальному середовищі. П. Крюгер вважає, що конкурентоспроможність національної економіки є результатом ефективної державної політики.

Загострення глобальної конкуренції та фінансово-економічна криза, зростаючі стратегічні виклики для суспільства та української економіки потребують подальших досліджень національної конкурентоспроможності та розглядають її як процес, що здійснюється під впливом низки факторів, що постійно розвиваються та змінюються. Дослідження конкурентоспроможності національної економіки України виконуються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Ці дослідження дозволяють визначити основні проблеми, які негативно впливають на конкурентоспроможність української економіки, а також розробити рекомендації щодо її підвищення.

Об'єктом дослідження є конкурентоспроможність національної економіки України.

Предметом дослідження є пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності національної економіки України.

Метою дослідження є визначення пріоритетних напрямів підвищення конкурентоспроможності національної економіки України.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити теоретичні основи конкурентоспроможності національної економіки;

- проаналізувати ситуацію на ринку національної економіки України, її конкурентоспроможність;

- визначити пріоритетні напрями зростання національної економіки в рамках конкурентоспроможності України.

З метою досягнення поставлених завдань у дослідженні будуть використовуватися такі загальнонаукові методи: теоретичний аналіз, статистичний аналіз, порівняльний аналіз, експертний аналіз.

Структура виконаної роботи:

Дипломна робота складається з вступу, трьох окремих розділів, наведені висновки та пропозицій, а також бібліографічного списку та додатків.

Висновки

У вступі наведено обґрунтування актуальності даної теми дослідження, визначено об'єкт і предмет дослідження, мета і завдання дослідження, методологія дослідження, а також структура роботи.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Поняття та сутність конкурентоспроможності національної економіки.

Конкурентоспроможність економіки України в період війни є складним і багатогранним питанням. З одного боку, війна завдала серйозних збитків українській економіці, призвела до втрати виробничих потужностей, зниження продуктивності праці, зростання інфляції та інших негативних наслідків. З іншого боку, війна також створила нові можливості для розвитку української економіки, такі як переорієнтація на нові ринки збуту, залучення іноземних інвестицій та інновацій. Внаслідок війни Україна втратила доступ до російського та білоруського ринків, а також до частини ринків інших країн Європи. Однак, у той же час, Україна отримала доступ до нових ринків, таких як країни Європейського Союзу, США та Канада. Війна також створила можливості для залучення іноземних інвестицій та інновацій. Іноземні інвестори розглядають Україну як привабливу країну для інвестицій, оскільки вона має значний потенціал для розвитку. Крім того, війна стимулює розвиток інновацій в Україні, оскільки українські підприємства шукають нові способи підвищення ефективності виробництва та збуту продукції.

Загалом, конкурентоспроможність економіки України в період війни є неоднозначною. З одного боку, війна завдала серйозних збитків українській економіці. З іншого боку, війна також створила нові можливості для розвитку української економіки. У довгостроковій перспективі, успіх української економіки буде залежати від того, наскільки вдасться Україні скористатися цими можливостями.

Конкурентоспроможність національної економіки виступає важливою передумовою її економічного зростання та розвитку, саме тому, останніми роками все більше дослідників звертають увагу на необхідність аналізу

різноманітних аспектів конкурентоспроможності. У зв'язку з цим проблема дослідження і вивчення тенденцій розвитку економічної конкуренції, підвищення конкурентоспроможності економіки України дуже своєчасна і важлива. Конкурентоспроможність національної економіки визначається її здатністю виробляти товари та послуги, які є конкурентоспроможними на світових ринках. Вона залежить від багатьох факторів, зокрема – рівень технологічного розвитку, кадровий потенціал, інфраструктура, інноваційна діяльність, політична стабільність. Світова фінансово-економічна криза показала, що країни, які мають високу конкурентоспроможність, є більш стійкими до економічних потрясінь.

Конкуренція є основоположною категорією конкурентоспроможності національної економіки. Вона є рушійною силою розвитку економіки, сприяє підвищенню ефективності виробництва, якості продукції та послуг, а також зниженню цін. Відомі українські дослідники стверджують, що конкуренція є рушійною силою економічного розвитку. Вона стимулює підприємства до підвищення ефективності виробництва, якості продукції та послуг, а також до інновацій. Це пов'язано з тим, що механізм конкуренції безперервно змінюється, в той час, як характер конкурентних переваг кардинально модифікується. [5, с. 17-21].

Термін "конкуренція" має давнє походження і походить від латинського слова "concurrentia", що означає "суперництво". Уперше він був використаний у 16 столітті італійським економістом Антоніо Серра.

В українській економічній літературі термін "конкуренція" вперше був використаний у 1920-х роках. У радянський період конкуренція розглядалася як негативне явище, яке необхідно було подолати. Однак, після розпаду СРСР, конкуренція стала розглядатися як основа ринкової економіки. Українські дослідники О. В. Вітрук та О. В. Беляєва стверджують, що конкуренція є основою ринкової економіки. Вона стимулює підприємства до підвищення ефективності виробництва, якості продукції та послуг, а також до інновацій.

В теорії сучасних економічних наук конкуренція визначається як процес взаємодії та боротьби товаровиробників за найвигідніші умови виробництва і збуту товарів. Мета конкуренції - отримання найбільших прибутків. Конкуренція є одним з основних принципів ринкової економіки. Вона забезпечує ефективне розподілення обмежених ресурсів, стимулює товаровиробників до підвищення ефективності виробництва, якості продукції та послуг, а також до інновацій.

Таблиця 1.1.

Основні підходи до розуміння конкуренції.

Основна концепція	Представник	Зміст
Координаційна конкуренція	А. Сміт, Д. Рікардо, Б. Олін, П. Самюльсон і інші	Конкуренція виступає як ключовий аспект ринкового механізму, надаючи можливість координації дій різних учасників ринку і досягнення рівноваги між попитом та пропозицією.
Структурна конкуренція	П. Срафі, Дж. Робінсон, А. Курно, і інші	Структурна конкуренція є важливим критерієм визначення типу структури ринку. Вона впливає на такі економічні показники, як ціни, обсяги виробництва, прибутки підприємств і споживачів.
Поведінкова конкуренція	М. Портер, Г. І. Ансоф, Р. Фатхутдінов, і інші	Конкуренція між виробниками товарів за найвигідніші умови на ринку.
Функціональна конкуренція	Й. Шумпетер, Г. Хаммел, і інші	Конкуренція як змагання між традиціями та нововведеннями.

Джерело: на основі [6; 16; 33].

У світовій літературі економіки, різні науковці розглядають чотири основні концепції конкуренції (див. табл. 1.1.), що визначаються змістом та роллю цього явища в економічній системі [6; 16; 33]. Ці концепції не взаємовиключні, а, навпаки, вони взаємодоповнюють одна одну, взаємодіючи та перетікаючи в різні історичні періоди. Кожна концепція стає домінуючою в

конкретних історичних умовах, враховуючи економічний контекст та суспільні трансформації.

Конкурентоспроможність може бути розглядана як здатність компаній, галузей, регіонів і націй забезпечувати високий рівень доходів та заробітних плат і залишатися відкритими для міжнародної конкуренції [21, с. 3], відзначає Н. Менкью. А.М. Портер вказує, що концепція конкурентоздатності на рівні країни повинна базуватися на продуктивності праці та ефективному використанні ресурсів, оскільки рівень життя прямо залежить від здатності ефективно використовувати ресурси [31]. Додатково можна зазначити, що в цих висловлюваннях виявляється не лише висновок, що інституційні ресурси, регулюючи взаємодію суб'єктів господарювання, забезпечують ефективне використання всіх ресурсів, але й більш широкий погляд. Справедливий розподіл зростаючих доходів, за цими авторами, дозволяє країнам підвищувати рівень життя населення.

У зарубіжній літературі термін конкурентоспроможності має різні інтерпретації, і це може бути пояснено принаймні чотирма причинами. По-перше, за думкою Д. Репкіна і Дж. Стренда [48], однією з причин є лінгвістична (когнітивна) неоднозначність розглядуваного поняття. Наприклад, відома праця М. Портера «The Competitive Advantage of Nations», опублікована в США у 1990 році, з'явилася у Москві через три роки під назвою «Международная конкуренция». Проте, зважаючи на те, що термін "competitive advantage" перекладається з англійської як "конкурентна перевага" або "конкурентоспроможність" [1], назву зазначеної праці можна було б передати як "Конкурентні переваги країни", "Національні конкурентні переваги" або "Конкурентоспроможність націй". Видно, що англійська мова фактично робить дуже близькими за змістом такі поняття – "конкурентні переваги" та "конкурентоспроможність". Аналогічно, прикметник "competitive" також можна перекласти як "конкурентний" або "конкурентоспроможний" [1, с. 139].

Інша причина різниці в теоретичних трактуваннях полягає в тому, що концепція конкурентоспроможності розглядається у залежності від економічного об'єкту, до якого вона застосовується. За словами В. Андріанова, "Конкурентоспроможність – це категорія багатопланово економічна, аналіз якої можливий на різних рівнях, насамперед – конкурентоспроможність товарів, виробників, галузей, а також країни. Оскільки конкурентоспроможність країни і галузі в кінцевому підсумку залежить від здатності конкретних виробників випускати конкурентоспроможні товари, тому і між всіма вказаними рівнями існує тісний взаємозв'язок" [2]. Спрощено розуміти поняття конкурентоспроможності на рівні підприємства, де конкурентоспроможним вважається той суб'єкт, який може залишатися прибутковим у умовах відкритих ринків. На макрорівні конкурентоспроможність національної економіки визначається її сприятливими позиціями у міжнародних відносинах, зокрема в міжнародній торгівлі, та її здатністю утримувати ці позиції. Це не єдиний аспект національної конкурентоспроможності, про те основний. Дослідники додають той факт, що країну можна оцінити як конкурентоспроможну, за умови, що вона здатна досягати економічного зростання, збільшувати зайнятість і реальні доходи населення.

Третьою причиною різної інтерпретації конкурентоспроможності є відмінності в підходах до причин і джерел її підвищення або зниження, як стверджує В. Попов. Наприклад, монетаристський підхід, який є популярним серед академічних кіл, ґрунтується на ланцюжку причинно-наслідкових зв'язків, таких як "дефіцит бюджету держави – відсоткові ставки зростають – вливання капіталу іноземних інвестицій – курс національної валюти зростає – зниження конкурентоспроможності". Монетаристи, зокрема, М. Фрідмен, М. Фелдстайн, Дж. Тобін, та інші, вважають, що цей ланцюжок найкраще демонструє фундаментальні залежності, які лежать в основі змін у зовнішньоекономічному положенні будь-якої країни.

Інша позиція, яка є характерною для структуралістів, які в значній мірі використовують кейнсіанську теорію, відрізняється від попередньої. Структуралісти, такі як Р. Рейч та Л. Туроу, визнають вплив бюджетного дефіциту, але одночасно вважають, що погіршення зовнішньоекономічних позицій країни є наслідком глибоких, довгострокових змін у розвитку національної економіки. Вони аналізують мікроекономічні процеси та аргументують, що низька та знижувальна конкурентоспроможність національних виробників на світових ринках пояснюється низькими темпами зростання ефективності виробництва, вдосконаленням технічного рівня та підвищенням якості виробів.

Прихильники економіки пропозиції виступають з третім підходом, відмінним від монетаристів і структуралістів. Основні причини низької конкурентоспроможності, як вони вбачають, не в національній економіці, а в зовнішніх факторах, зокрема в змінах світового господарства. За їхнім переконанням, головна причина усіх проблем з конкурентоспроможністю полягає в торговельних бар'єрах, переважно нетарифних. Іншими словами, з погляду прибічників економіки пропозиції, центральною проблемою в аналізі національної конкурентоспроможності є доступність національних товарів на зовнішніх ринках.

Оскільки поняття «конкурентоспроможності» є похідним від концепції поняття «конкуренція», то це виступає ще однією із причин відсутності загальноприйнятого його трактування. Проте економічна категорія конкуренції не може бути вивчена відокремлено від аналізу прибутку. Ще класики політичної економії, такі як А. Сміт і Д. Рікардо, розглядали конкуренцію як змагання заради прибутку, виділяючи галузеву та міжгалузеву конкуренцію у своїх дослідженнях. З вищесказаного стає очевидним, що вони підкреслювали саме конкуренцію між капіталами, а не конкуренцію між продавцями і покупцями, а власне між пропозицією і попитом.

З вище сказаного, можемо зробити висновок, що конкурентоспроможність національної економіки представляє собою складне

та багатоаспектне поняття, яке з різних причин досі не має загально визнаного унікального трактування в економічній думці заходу. На сьогоднішній день визначення, запропоноване Комісією з промислової конкурентоспроможності при Президентів США, найбільш відповідає вимогам більшості фахівців з питань конкурентоспроможності країни: «Ступінь можливості країни на вільному й справедливому ринку виробляти товари та послуги, що відповідають вимогам світових ринків, з одночасним збереженням або підвищенням реальних доходів громадян» [43].

Вказане визначення включає три основних компоненти, які вимагають певного розгортання.

1. Найперше, світові ринки передбачають відповідність вимогам, зокрема, здатність проектувати, виробляти та розподіляти товари та послуги за конкурентоспроможними цінами на міжнародних ринках. Ключовими факторами є вартість виробництва та використання передових технологій. Якщо вартість виробництва в країні висока або зростає, використання новітніх технологій, які підвищують продуктивність, стає критичним для збереження або підвищення конкурентоспроможності. З іншого боку, якщо вартість виробництва в країні низька, застосування технологій, що підвищують продуктивність, ще більше підсилює конкурентоспроможність. Наприклад, порівняльне дослідження продуктивності у США, Японії і Німеччині, проведене М. Бейлі та Х. Гербахом, підтверджує, що міжнародна конкуренція збільшує продуктивність в більшій мірі, ніж конкуренціями на локальному або регіональному рівнях, оскільки країни змушені використовувати найкращі промислові технології [40].

2. Важливо розглядати, наскільки ринкові умови є вільними та справедливими. Як відзначають Д. Репкін і Дж. Стренд [48], «Дискримінація іноземних товарів може спотворити оцінку конкурентоспроможності». У випадку несправедливих умов ринку деякі країни можуть здаватися конкурентоспроможними завдяки закриттю своїх внутрішніх ринків або великим субсидіям, наданим національним компаніям державою. Будь-яка

країна може «симулювати» конкурентоспроможність, вживаючи заходів обмеження імпорту та застосовуючи протекціоністські політики. З іншого боку, країни, які дійсно конкурентоспроможні, можуть виявитися неконкурентоспроможними через те, що їхні національні компанії не отримують субсидій і не захищені протекціоністською політикою, тому їм доводиться конкурувати з компаніями, що отримують субсидії від урядів своїх країн.

3. Виникає питання про реальні доходи населення. Як стверджує Дж. Харт [45], «Якщо експорт в країні значно зростає, а реальні доходи населення не зростають або навіть знижуються, це може свідчити про те, що робітники та інші громадяни фактично фінансують національну конкурентоспроможність». За словами С. Коена та Дж. Зисмена [41], «Конкурентоспроможність перш за все пов'язана із зростанням реальних доходів населення та підвищенням рівня зайнятості».

4. Будь-яка країна може вживати заходів щодо зниження реальних заробітних плат на внутрішньому ринку праці, маючи на меті поліпшити свої позиції на світових ринках. Тим не менше, ця практика не має спільного із справжньою конкурентоспроможністю. Згідно із досвідом, такі заходи часто застосовуються країнами з перехідною економікою, що призводить до торгівельних конфліктів у їхніх відносинах з розвиненими ринковими країнами та між собою. Таким чином, як відзначають дослідники конкурентоспроможності, Ю. Куренков і В. Попов, ні позитивний зовнішньоторговельний баланс, ні позитивний платіжний баланс, навіть зростання золотовалютних резервів, не можуть служити достатніми критеріями конкурентоспроможності, якщо відсутні взаємодії у складній системі: освітній рівень - економічна інфраструктура - якість життя [17].

Загалом, конкурентоспроможність країни, як визначено у Доповіді зі світової конкурентоспроможності, яку річно готує Лозаннський міжнародний інститут менеджменту і розвитку (IIMD), і розробках Європейського форуму з проблем управління, визначається як її здатність виробляти товари та

послуги, що є високоякісними, інноваційними та доступними на світовому ринку. Ці два підходи до визначення конкурентоспроможності взаємодоповнюють один одного.

1.2. Фактори, що впливають на конкурентоспроможність національної економіки.

Відповідно до Доповіді зі світової конкурентоспроможності, конкурентоспроможність країни визначається як її здатність виробляти товари та послуги, які є конкурентоспроможними на світовому ринку. Конкурентоздатність товарів та послуг визначається їхньою якістю, ціною та доступністю.

Доповідь класифікує конкурентоспроможність країни на чотири основні фактори:

- Інфраструктура. Цей елемент враховує такі питання, як рівень освіти, професійна підготовка та стан здоров'я населення.

- Навколишнє середовище для бізнесу. Цей елемент враховує такі питання, як правова система, податкова система, трудове законодавство та державні закупівлі.

- Фактори людського капіталу. Цей елемент враховує такі питання, як освіта, професійна підготовка та здоров'я населення.

- Інноваційна здатність. Цей елемент враховує такі питання, як дослідження та розробки, інтелектуальна власність та трансфер технологій.

Європейський форум з проблем управління визначає конкурентоспроможність країни як її здатність створювати багатство та забезпечувати добробут своїх громадян. Конкурентоздатність країни залежить від таких факторів, як:

- Ефективність економіки. Цей фактор включає в себе такі аспекти, як продуктивність праці, інноваційність та відкритість економіки.

- Збалансованість економіки. Цей фактор включає в себе такі аспекти, як соціальна справедливість, екологічна відповідальність та сталість.

- Географічна позиція. Цей фактор включає в себе такі аспекти, як географічне розташування країни, її клімат та ресурси.

Обидва визначення конкурентоспроможності наголошують на важливості таких факторів, як ефективність економіки, інноваційність та відкритість економіки. Ці фактори є ключовими для успішного функціонування економіки країни в сучасному глобальному світі.

У контексті України, війна, що триває з 2022 року, завдала значних збитків економіці країни. У 2022 році реальний ВВП України скоротився на 35%. Це найбільше падіння за всю історію незалежної України.

Війна призвела до руйнування інфраструктури, зупинки виробництва, зростання інфляції та відтоку робочої сили. Все це негативно вплинуло на конкурентоспроможність економіки України.

Однак, незважаючи на ці виклики, деякі українські підприємства змогли підвищити свою конкурентоспроможність. Це сталося завдяки ряду факторів, зокрема:

- Зміні структури виробництва. Підприємства, які виробляють товари та послуги, необхідні для забезпечення оборони та відновлення країни, отримали додаткові можливості для розвитку.

- Міжнародній підтримці. Україна отримала значну фінансову та гуманітарну допомогу від міжнародних партнерів. Це дозволило підтримати економіку країни та створити нові можливості для бізнесу.

- Інноваційним підходам. Деякі українські підприємства впровадили інноваційні технології та процеси, що дозволило їм підвищити ефективність виробництва та якість продукції.

Макроконкурентоспроможність — це здатність національної економіки виробляти та споживати товари та послуги шляхом взаємодії з іншими національними економіками як у зовнішньому, так і на внутрішньому ринковому середовищі з найбільшим економічним ефектом. Таким чином,

конкурентоспроможність – це здатність конкурувати за допомогою конкурентних переваг. Конкурентні переваги виникають у результаті поєднання факторів конкурентоспроможності, тобто вибудовується наступний логічний ланцюжок, який показано на рис. 1.2:

Рис. 1.1. Чинники конкурентоспроможності.

Джерело створено на основі [3].

М. Портер визначає конкурентоспроможність країни через місце, яке вона посідає у світовій економіці, а також пов'язує її значною мірою з успіхом чи невдачею конкретних галузей і компаній [32]. Фактори конкурентоспроможності світової постіндустріальної економіки ґрунтуються на технологічному прогресі та значному розширенні мережі. Особливе значення мають інформаційно-комунікаційні технології, під час яких формується та розвивається єдиний інформаційний простір [20].

Конкурентоспроможність країни виявляється як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках і формується за впливом різноманітних факторів (додаток А).

Значний вплив на сучасну конкуренцію має глобалізація – це процес перетворення різнорідних національних економік в інтегровану глобальну систему [50, с.115-119].

Глобалізація призводить до таких змін:

- Збільшення міжнародної торгівлі. Глобалізація дозволяє компаніям експортувати свою продукцію та послуги на світовий ринок. Це створює більший і більш конкурентоспроможний ринок, оскільки компанії з усього світу конкурують за споживачів.

- Збільшення міжнародних інвестицій. Глобалізація дозволяє компаніям інвестувати в інші країни. Це призводить до зростання конкуренції в країнах,

в які відбувається інвестиція, оскільки місцеві компанії повинні конкурувати з міжнародними компаніями.

- Розвиток глобальних технологій. Глобалізація сприяє розвитку глобальних технологій. Ці технології, такі як Інтернет, роблять більш легким для компаній конкурувати на глобальному рівні.

В результаті цих змін сучасна конкуренція стає більш глобальною, жорсткою та динамічною. Наведемо деякі конкретні приклади того, як глобалізація впливає на сучасну конкуренцію:

➤ В галузі виробництва одягу глобалізація призвела до того, що компанії перенесли виробництво в країни з дешевою робочою силою. Це призвело до зниження цін на одяг і посилення конкуренції між компаніями.

➤ У минулому галузь виробництва автомобілів була домінуюча компаніями з США та Європи. Однак у міру глобалізації галузі на ринок увійшли компанії з таких країн, як Японія, Південна Корея та Китай. Ці компанії мали доступ до дешевої робочої сили та передових технологій, що дозволило їм конкурувати з американськими та європейськими компаніями.

➤ В галузі технологій глобалізація призвела до того, що компанії стали конкурувати за таланти і технології. Це призвело до зростання інвестицій в дослідження та розробки і посилення конкуренції між компаніями.

➤ В галузі послуг глобалізація призвела до того, що компанії стали конкурувати за споживачів в різних країнах. Це призвело до зростання конкуренції між компаніями і необхідності адаптувати свої продукти та послуги до потреб різних культур.

Глобалізація продовжує впливати на сучасну конкуренцію. Компанії, які хочуть бути успішними в умовах глобалізації, повинні бути готові до конкурентного середовища, яке постійно змінюється.

Глобалізація істотно впливає на поточну конкуренцію, збільшуючи нерівномірність у залученні країн та розподілі переваг та витрат під час узгодження економічної інтеграції. Зміни в конкуренції породжують

гіперконкуренцію, що базується на інтенсивному та агресивному змаганні, спрямованому на інновації.

Також слід зазначити, що велика міра конкурентоспроможності залежить від економічної ваги і військової потужності країни. Ці два фактори забезпечують країні політичний вплив, який може бути використаний для досягнення своїх цілей на міжнародній арені.

Рис. 1.2. Фактори конкурентоспроможності країни та конкурентний потенціал національної економіки.

Джерело: [37].

Економічна вага країни визначається розміром її економіки, обсягом торгівлі та інвестицій, а також її рівнем доходу на душу населення. Країни з великою економічною вагою мають більше ресурсів, які вони можуть використовувати для просування своїх інтересів. Вони також можуть використовувати свою економічну силу для впливу на інші країни. Наприклад,

економічні санкції, накладені на росію після її вторгнення в Україну, були спрямовані на ослаблення російської економіки та обмеження її здатності вести війну.

Військова потужність країни визначається розміром її збройних сил, їх оснащенням і технологіями, а також її здатністю фінансувати свої військові витрати. Країни з великою військовою потужністю мають більший вплив на міжнародну безпеку. Вони також можуть використовувати свою військову силу для досягнення своїх цілей. Наприклад, США використовують свою військову силу для захисту своїх інтересів у всьому світі.

Стосовно учасника конкурентної боротьби, конкурентні переваги можна розділити на внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні) (рис. 1.2) Внутрішні (ендогенні) конкурентні переваги зумовлені власною ініціативою та зусиллями учасника конкурентної боротьби. Ендогенні переваги формуються завдяки внутрішнім зусиллям та ініціативі суб'єкта конкурентної боротьби, що робить їх стійкими. З іншого боку, екзогенні переваги не залежать від ініціативі суб'єкта конкурентної боротьби і обумовлені зовнішніми факторами, тому можуть бути менш стійкими і більш змінними. До екзогенних чинників конкурентних переваг належать інституційна структура, яку утворюють сукупність формальних (законодавчих) і неформальних інститутів, норм взаємодії економічних суб'єктів, а також випадкові події, котрі позитивно чи негативно впливають на конкурентні позиції суб'єктів (наприклад, відкриття нового родовища корисних копалин, державний переворот або стихійне лихо) [37].

Щорічник світової конкурентоспроможності – це щорічний звіт, який готує Світовий економічний форум. Звіт оцінює конкурентоспроможність країн світу на основі 12 факторів (Додаток А), які об'єднані в чотири групи:

- Інфраструктура (ефективність інфраструктури, якість доріг, якість портів тощо)
- Інституції (стабільність політичної системи, ефективність судової системи, захист прав власності тощо)

- Фактори людського капіталу та освіти (рівень освіти населення, якість освіти, здоров'я населення тощо)
- Інноваційна здатність (рівень інвестицій у дослідження та розробки, кількість патентів тощо)

Щорічник світової конкурентоспроможності охоплює різноманітні аспекти національного політико-економічного середовища, включаючи: економічну політику (ефективність макроекономічної політики, регуляторна політика тощо), соціальну політику (рівність доходів, доступ до освіти та охорони здоров'я тощо), технологічну політику (підтримка інновацій, розвиток інформаційних технологій тощо). торгово-економічну політику (відкритість ринку, торговельні угоди тощо)

Звіт Щорічника світової конкурентоспроможності використовується для порівняння конкурентоспроможності країн світу, а також для розробки рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності окремих країн.

Як Щорічник світової конкурентоспроможності, так і Доповідь з глобальної конкурентоспроможності оцінюють конкурентоспроможність відповідно до принципів неоліберальних теорій економічного розвитку. Одним з ключових критеріїв визначення конкурентоспроможності в їхніх рейтингах є відкритість ринків країни. За цим підходом, чим більш відкриті ринки, тим вищий рейтинг конкурентоспроможності. Принципово важливим вважається легкий доступ великого бізнесу, представленого на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, на ці ринки. Проте варто зауважити, що рейтинги не обов'язково відображають високі показники тих країн, які дійсно мають сильну конкурентоспроможність через значний частину ринку для конкурентоспроможних галузей національної промисловості, створення нових продуктів та процесів, чи забезпечення сталих цін.

1.3. Методи оцінки конкурентоспроможності національної економіки.

Проблематика національної конкурентоспроможності залишається актуальною вже не перше десятиліття та знаходиться в центрі уваги економістів та урядовців. Особливо в контексті поширення процесів глобалізації та зростання конкуренції на ринках інтерес до цієї проблематики залишається стабільно високим. Згідно з Е. Райнертом, концепцію національної конкурентоспроможності слід розглядати через призму понять – "багатство нації", "правильна торгівля" (експорт промислових товарів та імпорту сировини) і "продуктивна сила" [49].

Разом із великою кількістю визначень поняття "конкурентоспроможність країн" у теорії економічних вчень і практиці виникли індивідуальні підходи до її оцінки, які формувалися під впливом розвитку економічної теорії та систем статистичного збирання та обробки інформації країн світу. Загалом можна виділити чотири етапи розвитку методології оцінки конкурентоспроможності країн світу (див. табл. 1.2.). На кожному етапі відбувалися основні зміни, які вплинули на розвиток методології оцінки конкурентоспроможності країн:

1. Розширення спектра показників, які враховуються при оцінці конкурентоспроможності. На першому етапі оцінка здійснювалася на основі макроекономічних показників, на другому етапі до них додалися галузеві показники, а на третьому етапі – соціальні, політичні та інституційні фактори.

2. Ускладнення методологічних підходів до оцінки конкурентоспроможності. На першому етапі оцінка здійснювалася на основі статистичних даних, на другому етапі стали використовуватися більш складні статистичні методи, а на третьому етапі – аналітичні методи, такі як факторний аналіз, кластерний аналіз тощо.

3. Впровадження нових методів аналізу та оцінки. На четвертому етапі розвитку методології оцінки конкурентоспроможності стали використовуватися нові методи аналізу та оцінки, такі як нейронні мережі, штучний інтелект тощо.

Таблиця 1.2.

Методологічні етапи формування оцінки конкурентоспроможності країн

Етап (період тривалості)	Основні представники	Характерні особливості	Методології використання
I-й етап (шістдесяті роки XX ст.)	Б. Хілленбрандт, Л. Кейзер	Використання матричного підходу для ранжування країн за їх конкурентоспроможність.	Прикладом є підхід Р. Фармера та Б. Річмена, які ранжували країни за їх конкуренто-спроможністю шляхом поєднання політичних, юридичних, освітніх, соціально-культурних та економічних блоків показників з функціями планування, маркетингом та виробництвом)
II-й етап (сімдесяті роки XX ст.)	М. Портер, Ф. Тейлор, Р. Мітчелл	Використання факторного підходу до аналізу відносних позицій країн у світовій економіці ґрунтується на групуванні різноманітних статистичних показників, включаючи галузеву статистику та експертні оцінки.	Методологія «Європейського форуму з розвитку менеджменту» (організація створена в 1971 р.). Дослідження проводилися по 22 країнах ОЕСР і базувалися на 10 факторах, які оцінювалися по ряду показників (у різні роки їх кількість варіювалося від 200 і до понад 300)
III-й етап (вісімдесяті роки XX ст.)	Всесвітній економічний форум, Інститут розвитку менеджменту, Оксфордський центр конкурентоспроможності	Використання індексного підходу до аналізу конкурентоспроможності заснований на статистичних та опитувальних даних. Цей метод включає в себе обширний набір макроекономічних, соціально-політичних, юридичних показників та інших глобальних індексів.	Першою такою методологією стала розроблена Всесвітнім економічним форумом (WEF). Основою її є теорія чотирьох стадій розвитку М. Портера. Для аналізу конкурентоспроможності WEF досліджує 12 складових, що групуються за певною ваговою схемою в 3 субіндекси, на основі яких розраховується зведений індекс глобальної конкурентоспроможності. Він дозволяє ранжувати країни відповідно до значення цього індексу і за стадіями розвитку. У 1989 р. з'являється методологія Міжнародного форуму з розвитку менеджменту (IMD). Її теоретичною основою є модель М. Портера. У методиці використовують 4 групи факторів: макроекономічна динаміка, ефективність уряду, ефективність бізнесу та рівень розвитку інфраструктури. Кожна з них включає по 5 факторів. Для ранжирування країн вони спочатку діляться на дві групи залежно від чисельності населення, після чого здійснюється розрахунок інтегрального

Етап (період тривалості)	Основні представники	Характерні особливості	Методології використання
			показника та ранжування країн за рівнем конкурентоспроможності
IV-й етап (дев'яності роки XX ст. - дотепер)	Корейський інститут дослідження промислової політики (КІДПП)	Використання емпіричних методів при відборі показників та оцінці важливості факторів конкурентоспроможності полягає в проведенні практичних експериментів для визначення значущості конкретних аспектів конкурентоспроможності.	Методологія Корейського інституту дослідження промислової політики (КІПП). Теоретичною основою її є «Дев'ятифакторна модель конкурентоспроможності», розроблена Донг-Санг Чо і Муном Х. У її межах аналізуються два типи внутрішніх факторів (людські та фізичні) і один зовнішній (випадкові події). Фактори будуються на основі 23 субфакторів, які аналізуються за допомогою 209 показників. Для оцінки конкурентоспроможності країни групуються за чисельністю населення і розміром території, потім на основі оцінки 9 факторів впливу визначається належність країни до однієї з трьох груп: країни з високим, середнім і низьким рівнем конкурентоспроможності. На основі зіставлення вищевказаних груп за допомогою матриці визначаються найбільш ефективні стратегії забезпечення та підвищення національної конкурентоспроможності. Визначення оптимальної стратегії зростання здійснюється виходячи зі стадії економічного розвитку країни (країни, що розвиваються, транзитивні, розвинені)

Джерело: на основі [17].

Отже, на сьогоднішній день існують різноманітні рейтинги конкурентоспроможності країн світу (див. табл. 1.2.), які розробляються різними інститутами і ґрунтуються на власних методологіях. Зокрема, важливими є «Звіти про глобальну конкурентоспроможність», представлені на Всесвітніх економічних форумах у Женеві, Швейцарія [19], та публікації Інституту розвитку менеджменту (IMD) - «Щорічник світової конкурентоспроможності» [8] які вважаються одними з найбільш повних та визнаних у світі. В рейтингу IMD аналізується економічний стан провідних країн світу, які є ключовими учасниками світової економіки. Щоб потрапити до цього списку, експерти оцінюють два важливі показники - частку експорту та прямих іноземних інвестицій цієї країни у світі. Під час формування рейтингу конкурентоспроможності IMD виключає будь-який суб'єктивний фактор та старається максимально розширити перелік критеріїв.

Важливо відзначити, що методика IMD постійно оновлюється, щоб враховувати нові фактори, які впливають на конкурентоспроможність країн. Так, у 2023 році до методики було додано два нових критерії: «Цифрові технології» та «Екологічна відповідальність».

Рейтинг конкурентоспроможності IMD є одним з найавторитетніших у світі. Він використовується як інструмент для порівняння конкурентоспроможності країн, а також для розробки політики, спрямованої на безпосереднє зростання конкурентоспроможності країни.

Також однією з широко використовуваних методологій для оцінки конкурентоспроможності є методологія WEF. З моменту публікації першого звіту цей підхід зазнавав змін і доповнень, нині вважається однією з найбільш досконалих у світі. Починаючи з 2005 року, WEF проводить аналіз конкурентоспроможності за допомогою Індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК), який комплексно оцінює мікро- та макроекономічні показники національної конкурентоспроможності, включаючи 12 основних компонентів (рис. 1.3.).

За методологією WEF етап економічного зростання визначається базовими факторами, при цьому країни конкурують за наявність ресурсів, переважно некваліфікованої робочої сили та природних ресурсів. Збереження конкурентоспроможності на цьому етапі розвитку економіки визначається, головним чином, стабільністю функціонування державних і приватних інституцій (перша складова), належною розвиненістю інфраструктури (друга складова), макроекономічною стабільністю (третья складова), а також рівнем здоров'я і освіченості робочої сили (четверта складова).

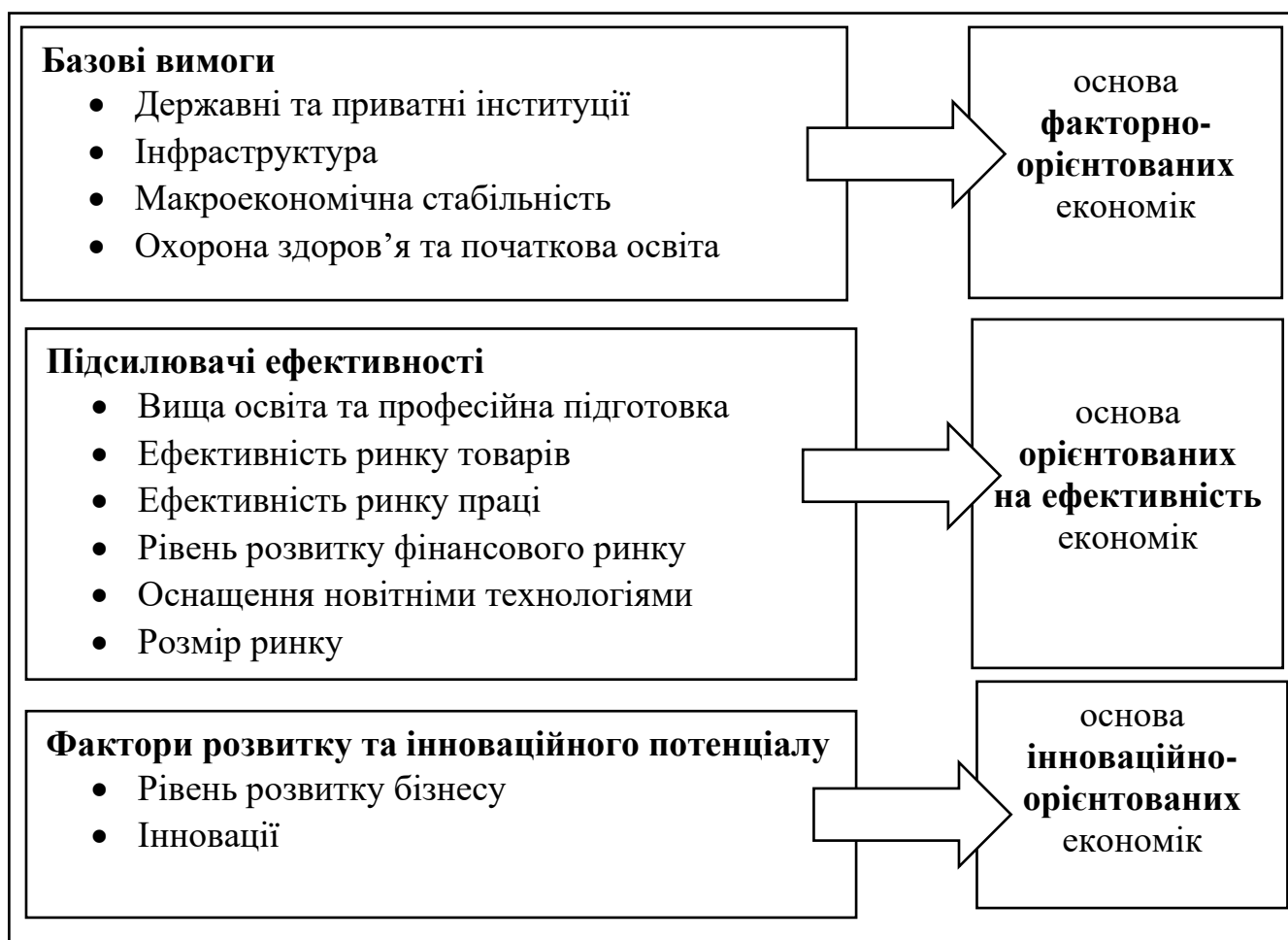

Рис. 1.3. Складові конкурентоспроможності рейтингу WEF

Джерело створено на основі [6].

При подальшому зростанні заробітних плат і розвитку економіки країна переходить на наступний етап, де економічне зростання залежить від ефективності. На цьому етапі важливо впроваджувати ефективніші виробничі

процеси та покращувати якість продукції. Підвищення рівня конкурентоспроможності країни на цьому етапі в більшій мірі залежить від якості вищої освіти та професійної підготовки (п'ята складова), ефективного ринку товарів та послуг (шоста складова), надійного функціонування ринку праці (сьома складова), розвиненості фінансового ринку (восьма складова), здатності впроваджувати новітні технології (дев'ята складова), а також від розмірів внутрішнього та зовнішнього ринків (десята складова).

У міру того, як країни розвиваються до стадії економіки, що залежить від інновацій, вони можуть підтримувати високий рівень заробітних плат і добробуту лише за умови, що компанії конкурують за рахунок нової та унікальної продукції. На цій стадії компанії повинні конкурувати завдяки інноваціям, виробляючи нові та різноманітні товари завдяки високорозвиненим виробничим процесам. У таблиці 1.3 наведено вагові частки субіндексу на кожній стадії розвитку національної економіки країни.

Таблиця 1.3.

Питомі ваги основних груп складових на кожному етапі розвитку, %[6].

Субіндекс	Стадія факторної орієнтованості	Стадія орієнтованості на ефективність	Стадія орієнтованості на інновації
Базові вимоги	60	40	20
Підсилювачі ефективності	35	50	50
Фактори розвитку та інноваційного потенціалу	5	10	40

Джерело: на основі [22].

Отже, для виявлення сильних і слабких сторін кожної країни, яка включена до звіту, експерти WEF аналізують динаміку основних економічних показників, таких як населення країни та ВВП. Також проводиться аналіз

конкурентоспроможності за певними підіндексами і компонентами ІГК країни та формується порівняння з середніми значеннями країн, які перебувають на аналогічній стадії економічного розвитку.

Таблиця 1.4.

Переваги та недоліки основних підходів до оцінки конкурентоспроможності

Методологія	Переваги	Недоліки
Методологія WEF	<ul style="list-style-type: none"> • Використовує велику кількість показників (більше ста). • Постійно коригується відповідно до сучасних викликів для врахування змін в національних економіках. • Забезпечує детальну експертну оцінку умов ведення бізнесу в країнах. • Надає загальні рекомендації для урядів щодо підвищення рівня конкурентоспроможності країн. 	<ul style="list-style-type: none"> • Регулярні зміни методології оцінки, структури зведеного індексу та використовуваних для його побудови індексів та показників. • У зв'язку із тим, що вага експертних оцінок становить дві третини усіх даних, відповідно спостерігається значна суб'єктивність рейтингу.
Методологія IMD	<ul style="list-style-type: none"> • Заснована на найбільшій серед усіх методологій кількості показників (більше трьохсот); • Накладає найвищий рівень об'єктивності оцінок, саме тому, що майже дві третини усіх даних для аналізу складає статистика міжнародних організацій, а також безпосередньо, національна статистика країн. 	<ul style="list-style-type: none"> • Обмежена кількість країн у вибірці для ранжування; • Присутність певного ступеня суб'єктивізму через те, що одна третина даних ґрунтується на опитуваннях керівників організацій; • Використання статистичних критеріїв рейтингу в певній мірі може «сприяти» країнам з великим ВВП та чисельністю населення.
Методологія КІДПП	<ul style="list-style-type: none"> • ґрунтується на міцній теоретичній підставі; • Використовує обширний набір показників; • Проводить управління країнами перед визначенням конкурентної позиції, що створює основи для об'єктивної оцінки конкурентоспроможності, незалежно від розміру країн. 	<ul style="list-style-type: none"> • Обмежена кількість країн, що включається до рейтингу; • Значна суб'єктивність оцінок: половина всіх даних базується на експертних оцінках; • Значна фрагментарність аналізу об'єктів конкурентоспроможності;

Джерело: узагальнено на основі [12; 43; 17; 35].

У таблиці 1.4 узагальнено переваги та недоліки основних підходів з метою оцінки конкурентоспроможності країн світу в напрямку економічного розвитку.

Отже, результати проведеного дослідження підтверджують, що еволюція теорії оцінки конкурентоспроможності країн світу пройшла шлях від застосування матричних підходів до складних індексних, які включають велику кількість складових і показників, оцінених різними методами. Аналіз сучасних підходів до оцінки конкурентоспроможності свідчить про те, що найбільш впливовими є методології, представлені WEF та IMD. Однак, враховуючи переваги і недоліки наявних підходів, вважаємо, що найбільш цілісною та комплексною оцінкою являється методологія, розроблена WEF.

Реалізація конкурентоспроможності національної економіки у змінених умовах сучасних систем включає в себе систему взаємозалежних зв'язків між ринковою свободою суб'єктів та вимогами національної ментальності та інститутів. Ця динаміка обумовлена інституційним збагаченням господарських систем під час їх трансформації. Важливо обґрунтувати необхідність адаптації цілей стосовно формування та реалізації конкурентних переваг на різних етапах, таких як ресурсне накопичення (людські, інфраструктурні, технологічні, фінансові та інші), інвестиційне забезпечення та інноваційний розвиток. Особлива увага повинна бути приділена досягненню і утриманню конкурентних переваг на тривалий термін при забезпеченні соціальної та економічної стабільності.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз макроекономічних показників конкурентоспроможності України

Міжнародна конкуренція – багатоаспектна ринкова економічна категорія, яка відображає боротьбу цивілізацій, регіонів, країни, глобальні комплекси та спеціалізовані галузі, глобальні та транснаціональні компанії, фінансові установи та інші учасники глобальний простір конкурентних переваг. Поняття міжнародної конкурентоспроможності часто використовується при аналізі макроекономічних показників країн. Це дозволяє порівняти для країни та її торговельних партнерів ряд значущих економічних характеристик, які можуть допомогти пояснити міжнародні тенденції міжнародної торгівлі. У це поняття входять, перш за все, якісні фактори або фактори, яких бути не може кількісно.

Високий рівень національної конкуренції зумовлює зростання можливостей залучення інвестицій до країни, трансфер технологій, розширення присутності на ринку та підписання нових торгових контрактів для будь-якої країни. І навпаки, низькі оцінки та відгуки є показниками недооцінки урядами та необхідності стимулювання покращення національного середовища. Це може підштовхнути компанії до боротьби за ринки збуту.

Конкурентоспроможність є ключовим показником розвитку країни, і в Україні проблема низького рівня конкурентоспроможності залишається актуальною. Це відображається у низькому рівні життя населення, соціально-політичній обстановці, актуальності стану і рівні розвитку фінансової системи, а також ефективності виробництва.

Сьогодні в світі використовується різноманітна кількість показників і значень: глобальних та локальних, комплексних та спеціалізованих, послідовних та одиничних. Даного типу індекси вимірюють різні ракурси діяльності в країнах, регіонах та містах. Незважаючи на різноманіття, всі вони

спрямовані на оцінку успіху конкретної країни, регіону та міста у порівнянні з їх оточуючими "конкурентами", які також конкурують за обмежені ресурси – кошти, виручені від покупців на світових ринках експорту, інвестиції, комерційну та фінансову продуктивність, а зрештою і навіть талановитих професіоналів та інші. Висока позиція в рейтингу свідчить про успішність в змаганні за ці ресурси. Більшість індексів доступні для громадськості, і їх результати відкриті для всіх. Це робить їх привабливим інструментом для аналізу та прийняття рішень, включаючи урядові.

Серед найавторитетніших досліджень виділяються ті, які проводять швейцарські інститути, зокрема, World Economic Forum, назвого якого перекладається, як Всесвітній економічний форум, а також International Institute for Management Development, навза якого у перекладі звучить Міжнародний інститут розвитку менеджменту. Ці організації регулярно публікують доповіді про конкурентоспроможність країн, супроводжуючи їх відповідними рейтингами. Їх методології визначення конкурентоспроможності, хоча мають невеликі відмінності, передбачають вимірювання та ранжування різних груп показників розвитку країн, щоб вивести синтетичний показник конкурентоспроможності.

Один із десяти міжнародних індексів, які використовуються для оцінки конкурентоспроможності країн, – це Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI). Вчені Всесвітнього економічного форуму (WFI) [47] розробили цей індекс, який враховує різні аспекти конкурентоспроможності та ранжує країни в певній послідовності. За результатами GCI (табл. 2.1), в 2018 році Україна посідала 83 місце, але в 2019 році втратила дві позиції, опустившись на 85 місце. У дані періоди лідирують Сінгапур, США і Гонконг. Інші високорозвинені країни, особливо північноєвропейські, утримують свої високі позиції, відмінно від південноєвропейських, які займають у згаданому рангу від 15 до 30 місць (наприклад, Франція, Італія), або Туреччина, що посідає 61 місце.

Таблиця 2.1

Оцінка міжнародної конкурентоспроможності світових країн згідно з методикою Всесвітнього економічного форуму (The Global Competitiveness Report).

Рік	2015	2016	2017	2018	2019
Світові країни, к-сть	140	138	137	140	141
Назва країни (name of country)					
Singapore	2	2	3	2	1
USA	3	3	2	1	2
Hong Kong	7	9	6	7	3
Switzerland	1	1	1	4	5
Japan	6	8	9	5	6
Germany	4	5	5	3	7
Sweden	9	6	7	9	8
Denmark	12	12	12	10	10
Finland	8	10	10	11	11
France	22	21	22	17	15
China	28	28	27	28	28
russia	45	43	38	43	43
Ukraine	79	85	81	83	85

Джерело: на основі [24].

У 2021 році був оприлюднений Світовий рейтинг конкурентоспроможності, який включав дані з 64 країн світу. Лідерами рейтингу в цьому періоді стали країни Європи: Швейцарія посіла перше місце, Швеція - друге, Данія - третє, а Нідерланди - четверте. Сінгапур, що очолював рейтинг у 2019 та 2020 роках, впав на п'яте місце. Основними досліджуваними факторами, що визначили конкурентоспроможність, стали інноваційні тенденції, їх безпосередня наявність, оцифрування (діджиталізація), політика підтримки і соціальна єдність.

Слід звернути увагу, на дані опубліковані Бізнес-школа МІМ, які свідчать, що в 2021 році Україна зайняла 54-е місце. Для порівняння, у 2017 році наша країна знаходилася на 60-му місці. Крім того, у відокремленому аналізі виділяється цифровий рейтинг, де Україна посідає 58-е місце, і рейтинг

потенціалу людського капіталу, де позиція країни піднялася до 42-го місця. Цей рейтинг визначає, наскільки ефективно країни розвивають, привертають та утримують висококваліфікованих фахівців, що забезпечують підприємствам прибуток та додану вартість (табл. 2.2) [25].

Таблиця 2.2

Оцінка міжнародної конкурентоспроможності країн за методологією

IMD

Рік	2015	2016	2017	2018	2019
Країна					
Сінгапур	3	4	3	3	1
Гонконг	2	1	1	2	2
США	1	3	4	1	3
Швейцарія	4	2	2	5	4
Об'єднані Арабські Емірати	12	15	10	7	5
Нідерланди	15	8	5	4	6
Ірландія	16	7	6	12	7
Данія	8	6	7	6	8
Швеція	9	5	9	9	9
Катар	13	13	17	14	10
Норвегія	7	9	11	8	11
Люксембург	6	11	8	11	12
Канада	5	10	12	10	13
Китай	22	25	18	13	14
Фінляндія	20	20	15	16	15
Німеччина	10	12	13	15	17
Австралія	18	17	21	19	18
Ісландія	24	23	20	24	20
росія	45	44	46	45	45
Україна	60	59	60	59	54

Джерело: розраховано на основі [22].

Результати рейтингів Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) і Міжнародного інституту розвитку менеджменту (ІМД) приблизно однакові щодо позицій країн, хоча спостерігаються невеликі коливання. Україна має більш низькі позначення у рейтингах ВЕФ (від 85 до 72 місця) через більшу кількість країн у цьому рейтингу та відмінності в методології визначення позицій у рейтингах.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) є одним з найважливіших макроекономічних показників, який використовується для оцінки рівня економічного розвитку країни. Ключові аспекти аналізу ВВП:

- Відображає обсяг виробництва в країні. Чим вищий ВВП, тим більша кількість товарів і послуг виробляється в країні.

- Відображає рівень добробуту населення. Чим вищий ВВП, тим вищий рівень життя населення.

- Відображає конкурентоспроможність країни на світовому ринку. Чим вищий ВВП, тим більше країна виробляє товарів і послуг, які можуть конкурувати з товарами і послугами інших країн.

Як демонструє аналіз даних Світового економічного форуму, відповідно до розподілу країн за критерієм ВВП на душу населення за період з 2015 до 2020 років, окремі розвинені країни, такі як Люксембург, Швейцарія, Ірландія чи Норвегія та Ліхтенштейн тримають позначку до 100 тис. доларів США. Усереднене значення демонструють промислово-розвинені країни та розвинені регіони, такі як Німеччина, Японія, Об'єднане Королівство, Ізраїль, Франція, їх показник становить 35-40 тис. доларів США. Усереднені показники демонструють країни проміжного рівня, зокрема США, Данія, Швеція, Нідерланди, Фінляндія, Австрія, Гон-конг, їх показник становить 45-65 тис. доларів США.

Таблиця 2.3

Лімітні показники ВВП на душу населення (у доларах США)
при визначенні індексу глобальної конкурентоспроможності країн
Всесвітнього економічного форуму на 2020 рік.

Етапи розвитку країн	Етап 1: спрямовані на фактори.	Етап перехідний	Етап 2: спрямовані на ефективність	Етап перехідний	Етап 3: спрямовані на інновації
Показники, дол. США	<1999	2000-3000	3001-9000	9001-16999	> 17000
К-сть країн	52	11	61	25	57

Джерело: розраховано на основі [24].

За оцінками Всесвітнього економічного форуму (таблиця 2.3), Україна входить до країн, що перебувають на другій стадії економічного розвитку. Конкуレントоспроможність та зростання її економіки ґрунтуються на ресурсних факторах, де обсяг ВВП на душу населення становить від 2000 до 2999 доларів США. Україна в трьох випадках подолати планку в 3000 доларів США на душу населення за результатами 2007/08 років, 2011-2013 років і 2019/20 років.

Останні роки Україна стикається зі складними викликами, що суттєво впливають на її економіку. З одного боку, світова пандемія КОВІД-19 призвела до глобальної економічної кризи, що суттєво позначилося на всіх секторах національної економіки. З іншого боку, повномасштабне вторгнення росії та часткова окупація територій спричинили найбільше падіння ВВП за роки незалежності України і, як наслідок, у 2022 році реальний ВВП в Україні впав на 29,1% [30].

На цьому етапі важливо зауважити, що впродовж 2007-2019 рр. спостерігалася стійка тенденція до зростання показника номінального ВВП, розрахованого в національній валюті. Виключенням став 2009 рік (зменшення обсягу номінального ВВП становило 3,7%), який характеризувався світовою фінансовою кризою, що не оминула і Україну. Аналіз динаміки ВВП, розрахованого в дол. США, свідчить про зменшення обсягу номінального ВВП у дол. США у згаданому 2009 р. (-34,9%), у 2014 р. (-28,1%) та 2015 р. (-31,3%) [15, с. 22]. Пандемія КОВІД-19 значно змінила глобальний порядок денний і викликала значущу економічну кризу, яка безпосередньо вплинула на Україну. У 2020 році сповільнення темпів світового економічного розвитку під впливом обмежень, пов'язаних з коронавірусом, виявилось ключовим для економічного розвитку України. Це істотно ускладнило зовнішні умови, оскільки спостерігалось зниження попиту на українські товари на зовнішніх ринках та погіршення можливостей отримання зовнішнього фінансування, враховуючи велику конкуренцію за зовнішню допомогу серед країн, що сильно постраждали від глобальних кризових явищ. [36 с. 66; 32, с. 41]. У 2022 році спостерігалось падіння ВВП України на рівні 30,4%, що є найгіршим

результатом за часів незалежності [49]. Проаналізуємо динаміку номінального ВВП України (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Номінальний ВВП України за 2018-2022 рр.

Рік	млн. грн.	Абсолютне значення показника, млн. грн.	Відносне значення показника, %	млн. дол. США	Абсолютне значення показника, млн грн	Відносне значення показника, %
2018	3 558 706	+575 786	+19,3	130 832	+18 678	+16,7
2019	3 974 564	+415 858	+11,7	153 781	+22 949	+17,1
2020	4 194 102	+219 538	+5,5	155 582	+1 801	+1,2
2021	5 459 574	+1 265 472	+30,2	200 090	+44 508	+28,6
2022	5 191 028	-268 546	-4,9	-	-	-

Джерело: сформовано на основі даних [4; 29; 26].

Дані свідчать, що незважаючи на глобальну пандемію КОВІД-19, яка внесла корективи у розвиток національної економіки, номінальний ВВП в умовах сповільнення економічних процесів зберігає зростання показника у 2020 році на 5,5% та у 2021 році на 30,2% до даних попереднього року. Не встигла українська економіка оговтатися від наслідків пандемії, як зіткнулася з новим викликом – повномасштабне воєнне вторгнення в Україну, що призвело до сповільнення зростання світової економіки та падіння національної економіки у 2022 році. Щорічне зростання показника ВВП до початку 2022 року зумовлено або збільшенням виробництва в країні, або зростанням цін на товари і послуги, або тим й іншим одночасно. Зокрема, під час пандемії набрав потужних оборотів ринок електронної комерції – переважно онлайн-торгівля товарами першої необхідності.

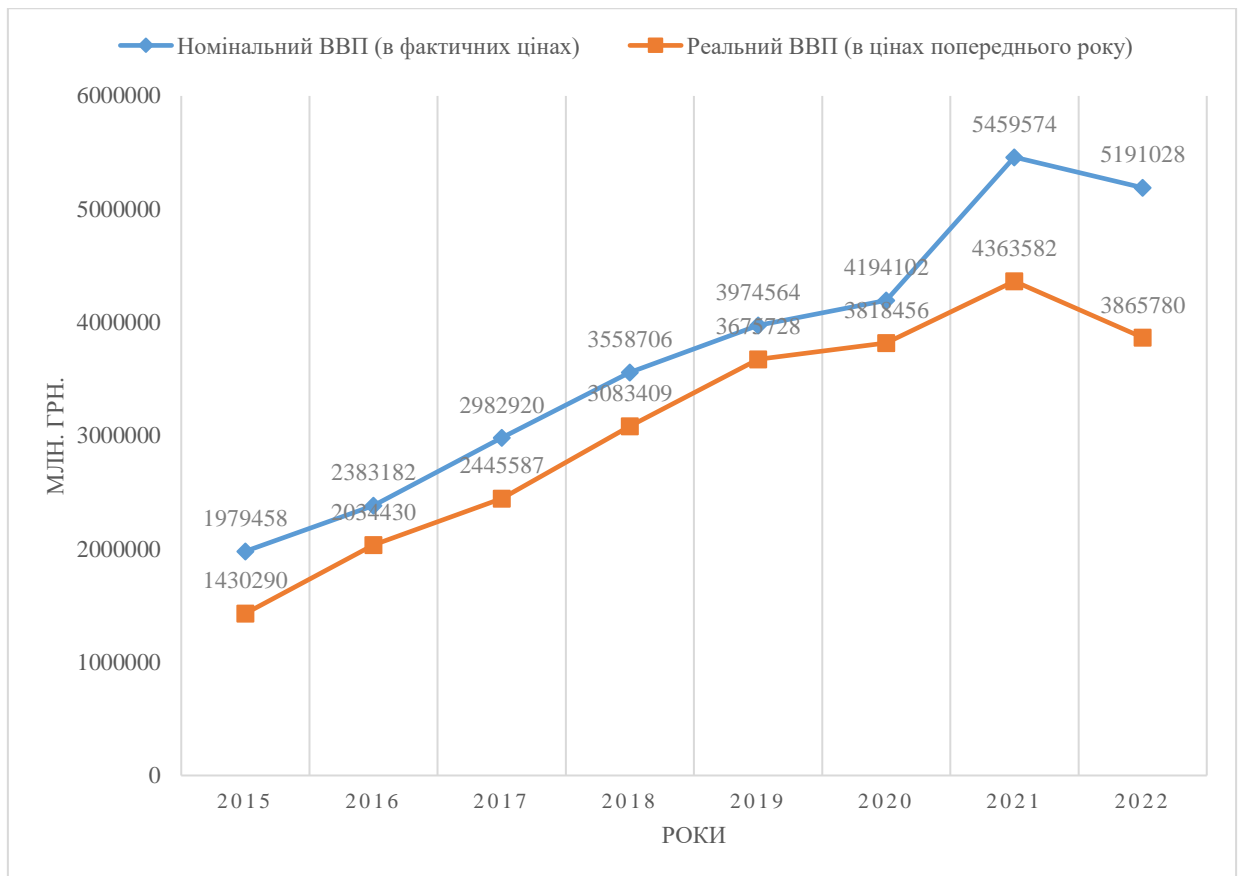

Рис. 2.1. Щорічна динаміка номінального та реального ВВП України у 2015-2022 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними [4].

Динаміку номінального та реального ВВП України наведено на рис. 2.1. Базуючись на аналізі можемо стверджувати про синхронності у динаміці двох наведених показників. За проміжок часу, що аналізується, спостерігаємо доволі сильну волатильність показника, а значні перепади між номінальним і реальним ВВП пояснюються наявністю інфляції з одночасним скороченням обсягів виробництва та споживання товарів. Україна зіткнулася зі значним скороченням реального ВВП у 2022 році на 29,1%, причому спад у другому півріччі складав 31%. У номінальному гривневому еквіваленті український ВВП скоротився на 4,8% до 5,2 трлн. грн, значно перевищивши очікування. Доларовий еквівалент ВВП скоротився на 20,8% до 159 млрд дол. США. Дослідження свідчать про загальну економічну нестабільність у країні [7].

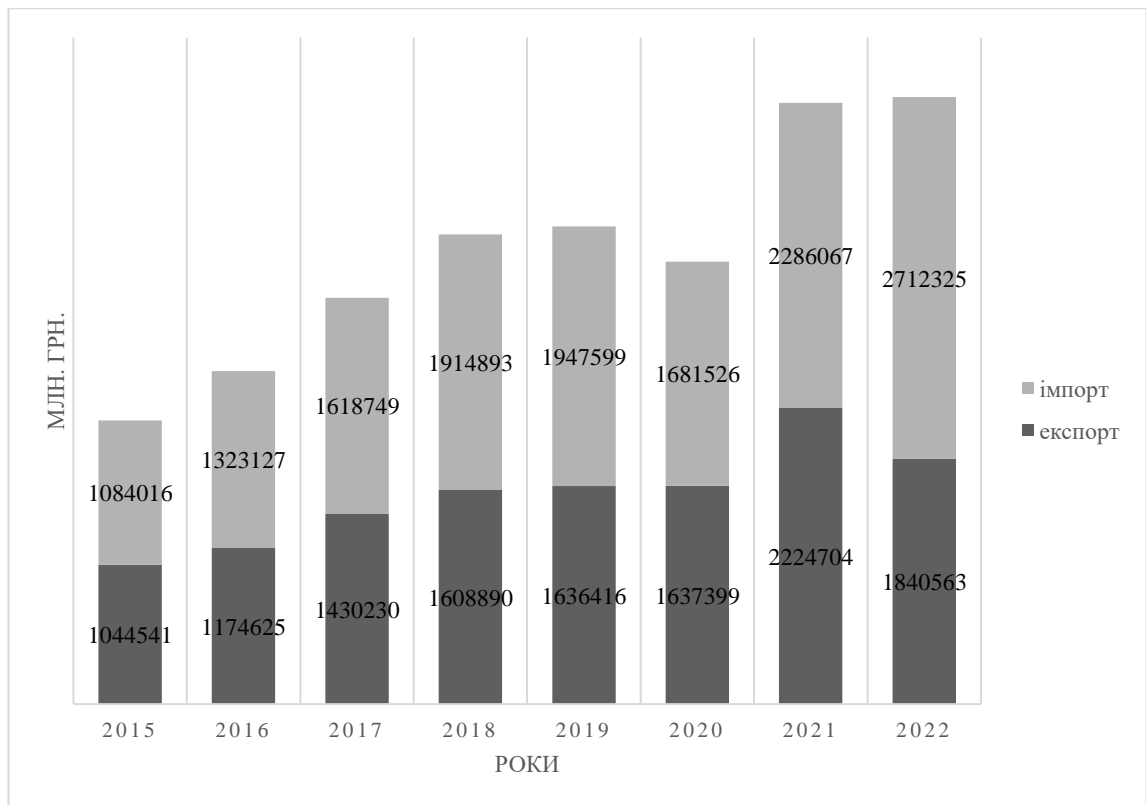

Рис. 2.2. Структура валового внутрішнього продукту (ВВП) України з урахуванням кінцевого використання 2015 - 2022 рр. (млн. грн.)

Джерело: побудовано авторами за даними [4].

Аналізуючи дані про структуру валового внутрішнього продукту (ВВП) України з урахуванням кінцевого використання, можна відзначити тенденції у співвідношенні експорту та імпорту протягом останніх років. З очевидністю можна стверджувати, що із зростанням обсягів зовнішньоекономічної діяльності різниця між обсягами імпорту та експорту в Україну у зазначений період стала хронічною, імпорт перевищує експорт, а ця різниця іноді становить навіть до 8% ВВП. Взаємозв'язок між ВВП та обраними макроекономічними показниками характеризується лінійною залежністю.

Модель залежності ВВП від розміру експорту товарів та послуг дозволяє стверджувати, що зростання обсягу експорту товарів та послуг на 1 млн дол. США викликає зростання номінального ВВП в середньому на 0,274 млн дол. США.

2.2. Аналіз конкурентоспроможності окремих секторів

економіки України

У 2022 році реальний ВВП скоротився на 29,1%. Про це свідчать розгорнуті показники ВВП за 2022 рік, опубліковані Державною службою статистики України. Це найглибше річне падіння економіки за всю історію України. Основною причиною падіння ВВП стала повномасштабна війна, розпочата росією 24 лютого 2022 року, та пов'язані з нею наслідки. Йдеться, зокрема, про окупацію окремих територій, руйнування інфраструктури та виробничих потужностей, блокаду чорноморських портів і розрив логістичних зв'язків, масштабну міграцію. Поєднання цих наслідків призвело до різкого скорочення споживчого попиту, інвестиційної діяльності, експорту та врожайів.

Таблиця 2.5.

Динаміка ЗІВ та ВВП на основі ключових видів економічної діяльності

Основні види госп. діяльності	Сумарне змінення, %		Сума внеску, в.п.
	2021	2022	2022
Промислова галузь	1,9	-36,9	-18,0
Будівельна галузь	6,8	-65,1	-6,1
Сільськогосподарська галузь	15,4	-28,3 ²	-4,6
Торгівельна галузь	-0,1	-30,7	-5,4
Транспортна галузь	1,8	-44,6 ²	-3,5
Зведений індекс виробництва товарів та послуг	4,0	-37,6	-
Валовий внутрішній продукт	3,4	-29,2 ²	-

Джерело: побудовано авторами за даними [34].

Загалом, конкурентоспроможність окремих секторів економіки України є неоднорідною, (табл. 2.5.). Одні сектори, такі як агропромисловий комплекс, мають значний потенціал для зростання та розвитку. Інші сектори, такі як

машинобудування, потребують значних інвестицій та реформ для підвищення конкурентоспроможності.

Дослідження сучасного стану світового ринку сільського господарства та визначення місця української держави на ньому є раціональним кроком у процесі оцінювання національної конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі України.

Проаналізуємо динаміку розвитку аграрного сектору у світових масштабах, для порівняння використаємо дані десятки лідерів країн-експортерів та України

Звертаємо увагу на той факт, що використовуємо дані саме країн-лідерів за обсягом експорту сільськогосподарської продукції, для об'єктивності не включаємо Китай та Індію – основних країн-виробників, чий сільськогосподарські сектори максимально орієнтовані на внутрішній продовольчий ринок. У відповідності до даних СОТ (Світової організації торгівлі) станом на 2021 рік, у десятку світових лідерів агропромислової галузі за експортом входить США, Нідерланди, Бразилія, Німеччина, Канада, Франція, Індонезія, Італія, Бельгія та Індія (рис. 2.3.).

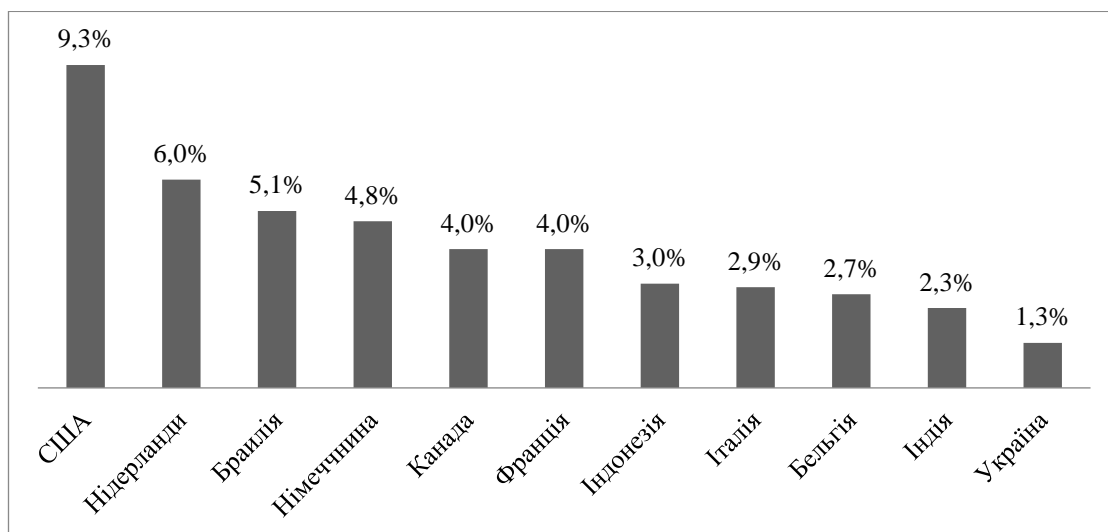

Рис. 2.3. Частка країн на світовому експортному ринку сільськогосподарської продукції у 2021 році

Джерело: розраховано на основі [38].

Як демонструють дані рис. 2.3. частка України на світовому експортному ринку сільськогосподарської продукції становить 1,28%. Аграрна галузь є

однією з ключових для формування ВВП української держави. Так, станом на 2021 рік сільське господарство складало близько 10,6% ВВП України та 40,5% загального обсягу експортних операцій держави.

Таблиця 2.6

Обсяг експорту сільськогосподарської продукції у 2016 – 2021 роках, млрд дол. США

Країна	Роки					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Світ	1 584,36	1 729,92	1 805,80	1 782,88	1 803,73	2 162,38
США	164,46	168,59	171,41	164,80	170,49	201,57
Нідерланди	98,75	106,86	112,26	110,42	112,43	129,04
Бразилія	76,90	87,79	92,91	89,09	93,24	111,09
Німеччина	87,48	92,64	95,28	92,59	92,81	104,15
Канада	63,05	66,59	69,13	64,99	69,75	87,30
Франція	68,15	72,64	77,27	75,46	73,41	86,22
Індонезія	39,15	49,29	46,03	43,19	46,86	65,10
Італія	44,27	48,57	51,85	52,41	54,72	63,66
Бельгія	45,46	48,87	51,28	50,20	50,33	57,80
Індія	33,06	38,83	38,93	37,37	38,87	50,49
Україна	15,98	18,46	19,48	22,89	22,93	27,59

Джерело: розраховано на основі [38].

Україна має ряд конкурентних переваг у секторі сільського господарства, таких як:

- Великі площі родючих земель. Україна має близько 42 мільйонів гектарів орних земель, що є одним з найбільших показників у світі.

- Клімат, сприятливий для сільського господарства. Україна має помірно континентальний клімат, який є сприятливим для вирощування широкого спектру сільськогосподарських культур.

- Кваліфікована робоча сила. Україна має значний кадровий потенціал у галузі сільського господарства.

Проаналізуємо динаміку експорту товарів сільського господарства у світових масштабах та в обраних для аналізу країнах (табл. 2.6).

Дані табл. 2.6. демонструють нарощування в Україні обсягів експорту сільськогосподарської продукції протягом досліджуваного періоду. У 2021 році аналізований показник значно зріс, порівняно із результатами 2020 року, та склав 27,59 млрд дол. США.

Таблиця 2.7.

Обсяг імпорту сільськогосподарської продукції у 2016 – 2021 роках, млрд дол. США

Країна	Роки					
	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Світ	1 603,51	1 759,12	1 850,99	1 827,75	1 846,50	2 195,84
США	159,14	169,67	179,86	181,08	186,06	227,86
Нідерланди	67,07	73,58	78,47	76,65	79,08	91,20
Бразилія	12,58	12,48	12,45	12,40	12,22	15,19
Німеччина	107,66	113,28	117,81	112,44	114,70	129,87
Канада	37,66	39,07	40,37	40,72	41,01	46,86
Франція	63,29	67,39	70,67	67,79	67,96	78,43
Індонезія	19,95	22,21	24,73	22,89	21,41	27,91
Італія	53,90	57,31	60,02	57,01	54,41	64,33
Бельгія	41,21	44,18	45,66	42,95	43,80	51,43
Індія	29,03	32,99	28,25	27,93	26,19	38,21
Україна	4,26	4,74	5,51	6,17	6,89	8,10

Джерело: розраховано на основі [33].

Додатково проаналізуємо динаміку імпорту товарів сільського господарства у світових масштабах та в обраних для аналізу країнах (табл. 2.7.).

Таблиця 2.7. демонструє стійку тенденцію до зростання обсягу імпортних операцій в Україні протягом досліджуваного періоду. Так, у 2021 році

показник склав 8,10 млрд дол. США, що на 3,84 млрд дол. США більше, ніж у 2016 році.

Україна є одним із провідних світових експортерів основних зернових культур. Втрата ролі значно завадило розвитку аграрному сектору України, загрожуючи продовольчій безпеці в усьому світі. За даними Міністерства сільського господарства США [28], у 2021 році український сільськогосподарський експорт склав понад 27 мільярдів доларів, що становить 41% від загального експорту країни.

Таблиця 2.8

Лідери аграрного експорту України 2021-2022 ринковий рік

Товари	Загальний експорт, млрд. долл. США	К-сть, м.т. (метричних тонн) 2021-2022 рр.	Світовий експорт, %	Позиція серед глобальних експортерів	Країни експорту
Соняшникова олія	6,4	4 950 000	46	1	Країни ЄС, Індія та Китай
Кукурудза	5,9	23 000 000	12	4	Країни ЄС, Іран та Туреччина, Китай та Єгипет
Пшениця	5,1	19 000 000	9	5	Пакистан та Бангладеш, Туреччина та Єгипет, Індонезія
Ріпак	1,7	2 700 000	20	3	Країни ЄС, Велика Британія та Пакистан
Ячмінь	1,3	5 800 000	17	3	Королівство Саудівська Аравія, Туреччина та Китай

Джерело: розраховано на основі [46].

У табл. 2.8 представлено огляд найкращих сільськогосподарських експортних товарів на основі даних Міністерства сільського господарства США [2].

Топ-10 країн, що здійснили закупівлю вітчизняної агропродукції, 2022 року сформували для вітчизняних експортерів агропродовольства приблизно 65% валютних надходжень:

- 1) Польща – \$2,7 млрд;
- 2) Румунія – \$2,6 млрд;
- 3) Туреччина – \$2,2 млрд;
- 4) Китай — \$1,9 млрд;
- 5) Іспанія — \$1,3 млрд;
- 6) Нідерланди — \$1,2 млрд;
- 7) Італія — \$923 млн;
- 8) Угорщина — \$884 млн;
- 9) Болгарія — \$811 млн;
- 10) Індія — \$794 млн.

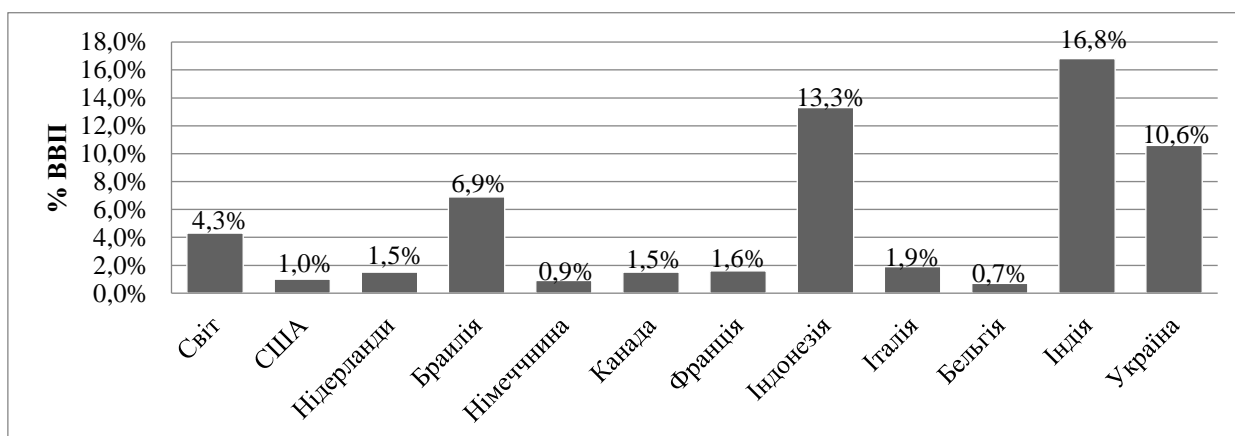

Рис. 2.4. Частка доданої вартості сільського господарства, лісового господарства та рибальства у ВВП у 2021 році

Джерело: розраховано на основі [39].

Основними товарами українського аграрного експорту традиційно є зернові та олійні культури, різні види олій, а також залишки харчової та переробної промисловості, основним виступає м'ясо та субпродукти, що становлять 88% його вартісних обсягів. Тож, сільське господарство є однією з формуючих галузей ВВП багатьох країн світу (рис. 2.4.).

Отже, дані рис. 2.4 демонструють, що у 2021 році сільське, лісове господарство та рибальство становлять 4,3% світового ВВП, в той час частка України становить 10,6% ВВП, що вказує на значимість досліджуваного сектору для економіки країни. Для порівняння, у США даний показник становить 1,0%, у Нідерландах – 1,5%, а у Бразилії – 6,9%.

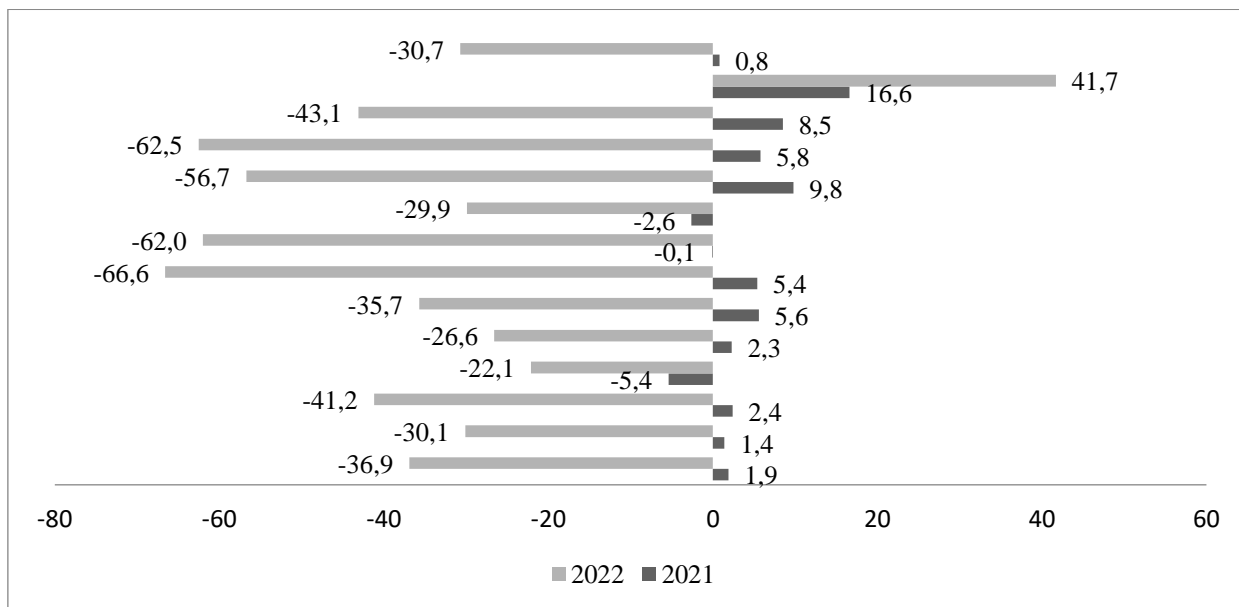

Рис. 2.5. Динаміка індексів промислової продукції за видами діяльності
Джерело: розраховано на основі [27].

У 2022 році сільське господарство України продемонструвало вражаючу стійкість навіть у умовах повномасштабної війни. За даними Міністерства аграрної політики, загальний збір врожаю у 2022 році перевищив 67 мільйонів тонн, що стало одним із найкращих показників протягом останніх 30 років. На 12 січня 2023 року зернові та бобові культури зібрано на площі 10,9 мільйонів гектарів (94%), врожай намолочено в кількості 50,965 мільйонів тонн. Зокрема, пшеницю обмолочено на 4,979 мільйонів гектарів (100%), намолочено 20,2 мільйони тонн; кукурудзу на зерно обмолочено на 3,6 мільйонів гектарів (85%), намолочено 23,5 мільйони тонн. Соняшника зібрано на площі 4,8 мільйонів гектарів (99%), намолочено 10,5 мільйонів тонн насіння; сої – на площі 1,5 мільйонів гектарів (100%), намолочено 3,7 мільйони тонн; ріпаку – на площі 1,1 мільйонів гектарів (100%), намолочено 3,2 мільйони тонн насіння [27].

У 2022 році промислове виробництво зазнало значного скорочення на 36,9%, порівняно з ростом на 1,9% у 2021 році. Найбільше зменшення виробництва відбулося у переробній промисловості, а саме на 41,2%, при зростанні на 2,4% у 2021 році. Сектор постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря скоротився на 30,7%, під час коли у 2021 році відбувся приріст на 0,8%. Добувна промисловість також зазнала зменшення на 30,1%, при позитивному рості на 1,4% рік тому. У розрізі основних груп промисловості найбільше зниження виробництва спостерігалось у товарах проміжного споживання, де відбулося скорочення на 56,7%, при зростанні на 6,1% у 2021 році. Товари інвестиційного призначення скоротилися на 45,5%, зростанням на 5,6% порівняно з попереднім роком. Виробництво товарів тривалого використання зазнало зменшення на 39%, при позитивному зростанні на 17,0% у 2021 році. Товари короткострокового використання впали на 24,1%, в той час як у попередньому році спостерігалася зниження на 4,6%. Товари групи енергетика скоротилися на 21,7%, незважаючи на зростання на 0,2% у відповідний період. Найбільший вплив на скорочення промислового виробництва внесла переробна промисловість, зокрема металургійне виробництво, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, машинобудування через їх велику питому вагу в загальній структурі переробної промисловості, а також добувна промисловість.

Незважаючи на величезні збитки, які спричинилися через великі розміри бойових дій та знаходження значної частини території України в цій зоні конфлікту, економіка країни не тільки встояла, а й адаптувалася до умов війни. Підприємства усіх сфер економічної діяльності переживали важкі обставини, але продовжували працювати, підлаштовуючись під зміни в реальному часі. Швидка адаптація та підтримка з боку держави дозволили утримати економічний фронт належним чином до кінця 2022 року.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТО-СПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Інституційні чинники підвищення конкурентоспроможності національної економіки України

Однією з належних проблем методології та теорії економічної науки є визначення стратегій та створення основ конкурентоспроможності національної економіки, а також розробка механізмів та ідентифікація факторів, що сприяють її успішній реалізації. Саме цю проблематику досліджувала значна частина вітчизняних вчених – Л. Безчасний [3], В. Базилевич [2], В. Гейц [9], А. Гальчинський [8], І. Крючкова [15], А. Чухна [36] та ін.

Для аналізу конкурентоспроможності національної економіки необхідно використовувати повний методологічний спектр економічної науки. Вивчення такого складного об'єкту, як конкурентоспроможність національної економіки, вимагає глибокого та системного аналізу її різноманітних аспектів. У межах нашого дослідження особливу увагу приділяється міжнародним показникам визначення конкурентоспроможності національної економіки нашої країни, а також інституційним аспектам конкурентоспроможності. Інституційний підхід розглядає конкурентоспроможність національної економіки як здатність вирішувати взаємовідносини між суб'єктами господарювання, як на національному, так і на міжнародному рівні, за допомогою норм і правил. Це спрямовано на перенаправлення ресурсів у напрямку накопичення та використання національних конкурентних переваг.

Фундаментальними факторами інституалізації економічного розвитку на світових ринках виступають:

1. Відкритість. Сучасна модель інституціоналізації повинна сприяти відкритій та конкурентоспроможній світовій економіці. Це означає, що країни повинні мати доступ до світових ринків, а також до технологій та капіталу.

2. **Справедливість.** Сучасна модель інституціоналізації повинна сприяти справедливому розподілу благ від глобального економічного розвитку. Це означає, що всі країни, незалежно від їхнього рівня розвитку, повинні мати можливість брати участь у глобальній економіці та отримувати від неї вигоду.

3. **Стабільність.** Сучасна модель інституціоналізації повинна сприяти стабільності світової економіки. Це означає, що країни повинні співпрацювати для вирішення таких глобальних проблем, як ерозія глобальної торгівлі, фінансова нестабільність та зміни клімату.

Ці принципи відображають нові реалії глобальної економіки. У сучасному світі країни все більше взаємозалежні, тому важливо, щоб вони співпрацювали для створення справедливої та стабільної глобальної економічної системи.

У свою чергу, основними принципами, на яких повинна ґрунтуватися сучасна модель інституціоналізації глобального економічного розвитку, є наступні [82, с. 380]:

- Гнучкість інституційної структури, що передбачає формування оперативної економічної системи, здатної своєчасно делегувати необхідні повноваження на рівень найбільш ефективного вирішення проблем, адекватно реагувати на глобальні загрози і залучати експертів.

- Сприяння інноваціям та науковому прогресу, спрямоване на створення умов для стабільного науково-технічного розвитку, що є ключовим фактором конкурентоспроможності глобальної економіки.

- Підтримка сталого розвитку, яка включає в себе заходи для забезпечення балансу між економічними, соціальними та екологічними аспектами розвитку.

- Розвинута система міжнародного співробітництва та партнерства, спрямована на спільне вирішення глобальних викликів та проблем.

➤ Ефективна система регулювання та контролю, спрямована на запобігання корупції, недобросовісної конкуренції та інших негативних явищ у глобальній економіці.

Інституційні чинники виступають ключовим ресурсом, що дозволяє не лише вирішувати протиріччя, але й формувати стійкі та глибокі взаємозалежності, спрямовані на координацію зусиль усіх суб'єктів господарювання для досягнення оптимальних результатів.

Ресурси конкурентоспроможності національної економіки, як інституційні, визначаються їхньою спроможністю знижувати специфічні та загальні ризики інноваційного розвитку, щоб забезпечити підвищення продуктивності праці, утримуючи при цьому макроекономічну та соціальну стабільність в умовах зростаючого впливу екзогенної невизначеності. Інституції повинні ефективно інтегрувати інтереси суб'єктів господарювання, спрямовуючи їх на шлях успішного динамічного розвитку в глобальному середовищі, заснованому на ціннісних принципах національної ідентичності.

Практика визнає правильність утвердження М. Портера, яке стверджує, що ключовим фактором у створенні національних конкурентних переваг є створення сприятливих умов в країні, вибір правильної стратегії розвитку, оптимальне розставлення пріоритетів, а також супутня політика держави та ефективні інструменти впливу для досягнення цієї мети. Це свідчить про визнання важливості інституційних засад конкурентоспроможності національної економіки.

На сучасному етапі реформування української економіки пріоритетами конкурентної політики держави слід віднести:

1. запровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку національної економіки. Це передбачає створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності, підвищення кваліфікації працівників та залучення інвестицій;

2. узгодження конкурентної політики держави з іншими економічними політиками. Це необхідно для створення єдиного економічного простору та забезпечення ефективності конкурентної політики;

3. розвиток інфраструктури товарних ринків. Це передбачає створення ефективної системи логістики, захисту прав споживачів та забезпечення рівних можливостей для всіх учасників конкурентного процесу;

4. зростання конкурентоспроможності економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках. Це передбачає розвиток конкурентоспроможних галузей промисловості, підвищення якості товарів та послуг та розширення доступу до міжнародних ринків;

5. рівноправна доступність до усіх видів ресурсів, в тому числі інформації, захист прав власності, а також інтересів споживачів. Це передбачає створення сприятливого середовища для розвитку бізнесу та захисту прав усіх учасників конкурентного процесу;

6. уникнення адміністративних бар'єрів при вході на товарні ринки. Це передбачає спрощення процедур реєстрації бізнесу та усунення інших перешкод для розвитку підприємництва;

7. пошук методів покращення регулювання ведення діяльності суб'єктів природних монополій. Це передбачає забезпечення ефективного регулювання діяльності компаній, які мають монопольне становище на ринку;

8. взаємопартнерство держави та бізнесу. Це передбачає створення умов для ефективної співпраці в частині уряд – бізнес, з метою покращення стану конкурентного середовища національної економіки та інвестиційного клімату в країні.

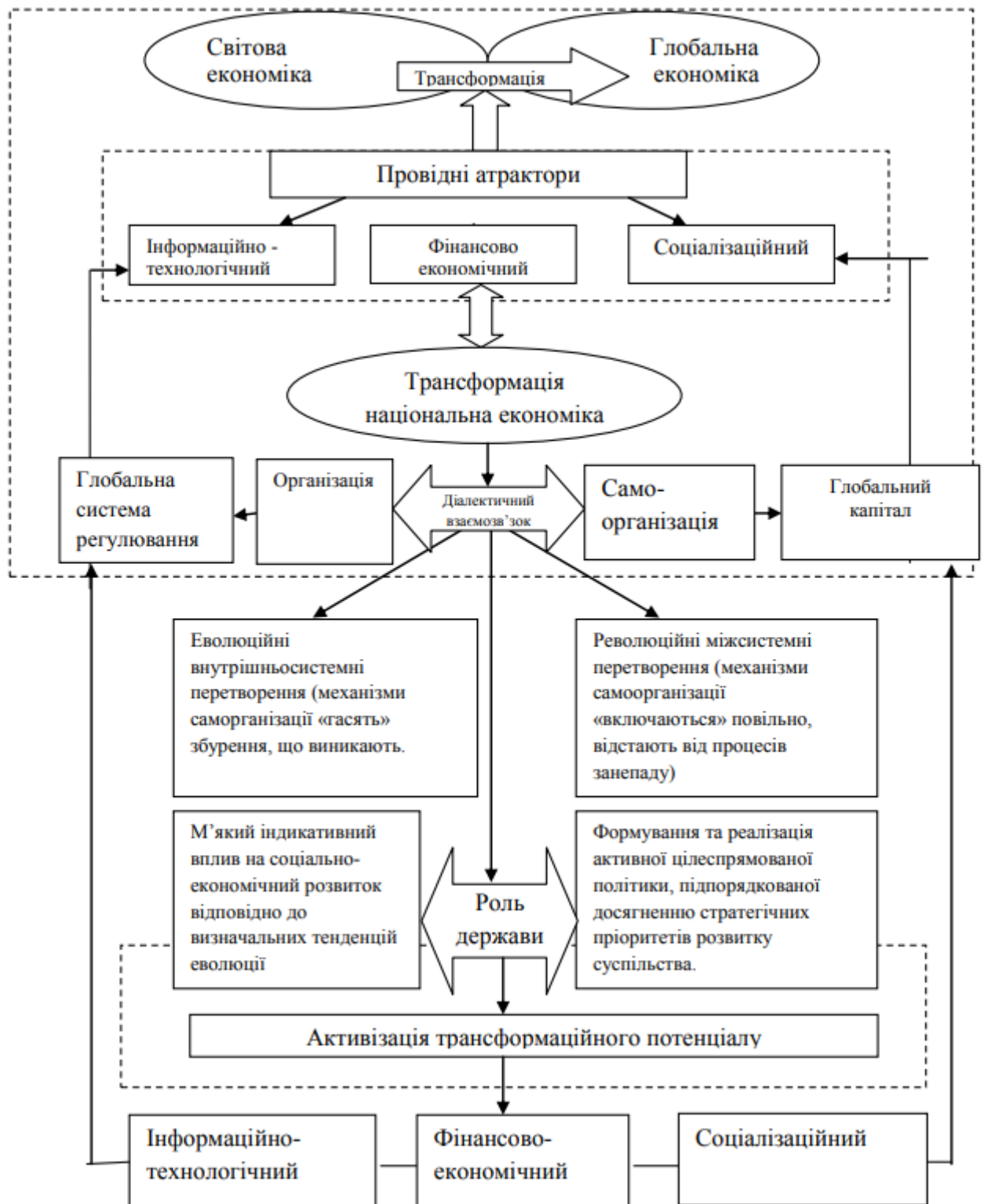

Рис. 3.1. Механізм дієвої реінтеграції національної економіки у глобальне економічне середовище [11, с.239]

Формування механізму соціально-економічного розвитку країни надзвичайно важливе для зростання конкурентоспроможності національної економіки. Держава виконує ключові функції у формуванні стратегії, виборі орієнтирів та реалізації відповідних механізмів. У контексті конкурентної стратегії особливо важливо визначити та розвивати стійкі конкурентні переваги, спираючись на критерій їхньої життєздатності в умовах глобальної конкуренції.

Підвищення конкурентоспроможності національної економіки необхідно здійснювати через інноваційні прориви. Теоретичну модель впровадження стратегії інноваційного випередження для розвитку національної економіки та її успішної реінтеграції в глобальне світове господарське середовище було розроблено українським вченим Н. Гражевською (див. рис. 3.1).

Автор доцільно визначає, що стратегічним пріоритетом розвитку економіки України повинно стати максимальне використання можливостей глобальної реструктуризації. Це може бути досягнуто шляхом реалізації національних порівняльних та конкурентних переваг, а також нейтралізації негативних впливів та ризиків.

Особливу увагу слід приділити таким інституційним чинникам, як:

1. Верховенство права та захист прав власності. Ці чинники є основою для створення сприятливого бізнес-клімату та залучення інвестицій.

2. Спрощення регуляторної системи. Надмірне регулювання може ускладнити діяльність бізнесу та підвищити його витрати.

3. Фінансування освіти та професійної підготовки. Якісна освіта та професійна підготовка є важливою передумовою для підвищення конкурентоспроможності робочої сили.

4. Підтримка інновацій. Інноваційні технології є ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності економіки.

5. Інвестиції в інфраструктуру. Якісна інфраструктура є важливою передумовою для розвитку бізнесу та підвищення конкурентоспроможності економіки.

Звичайно, підвищення інституційних чинників конкурентоспроможності України - це тривалий і складний процес. Однак його реалізація дозволить Україні поліпшити своє становище на світових ринках та забезпечити економічне зростання та розвиток.

3.2. Інноваційна складова забезпечення конкурентоспроможності національної економіки України в умовах глобальної конкуренції

Науково-інноваційна галузь, яка є ключовим фактором майбутнього національної економіки, зазнає важких випробувань в сучасній Україні. Це пояснюється низьким рівнем фінансування, відтоком кваліфікованих кадрів, високим ступенем ризикованості та недостатньою увагою суспільства до цієї сфери. Найбільш серйозним з цих факторів є військова агресія росії проти України.

Один із ключових показників ефективності реалізації інноваційної політики країни є її місце у світових рейтингах. Україна взята до уваги в різноманітних міжнародних рейтингах, які оцінюють стан інноваційного потенціалу, інноваційну здатність країн та результативність інноваційної політики держави. До цих рейтингів включаються:

1. Глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index)
2. Глобальний індекс стійкої конкурентоспроможності (The Global Sustainable Competitiveness Index)
3. Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (The Global Talent Competitiveness Index)
4. Зведений Інноваційний Індекс (Summary Innovation Index – SII)
5. Індекс людського розвитку (Human Development Index)

Динаміка позицій України у рейтингах за чотирма основними підходами до оцінки інноваційної спроможності у період з 2015 по 2022 рік - Глобальний індекс інновацій (ГІІ), Глобальний індекс стійкої конкурентоспроможності (ГІСК), Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (ГІКТ) та

Зведений Інноваційний Індекс (ЗІІ) – свідчить, що наша країна займає скромні позиції, хоча спостерігається тенденція до покращення деяких показників в останні роки. Зокрема, в 2022 році в міжнародному рейтингу Глобального індексу стійкої конкурентоспроможності (ГІСК) Україна увійшла до топ-50 зі 180 країн світу (рис. 3.2).

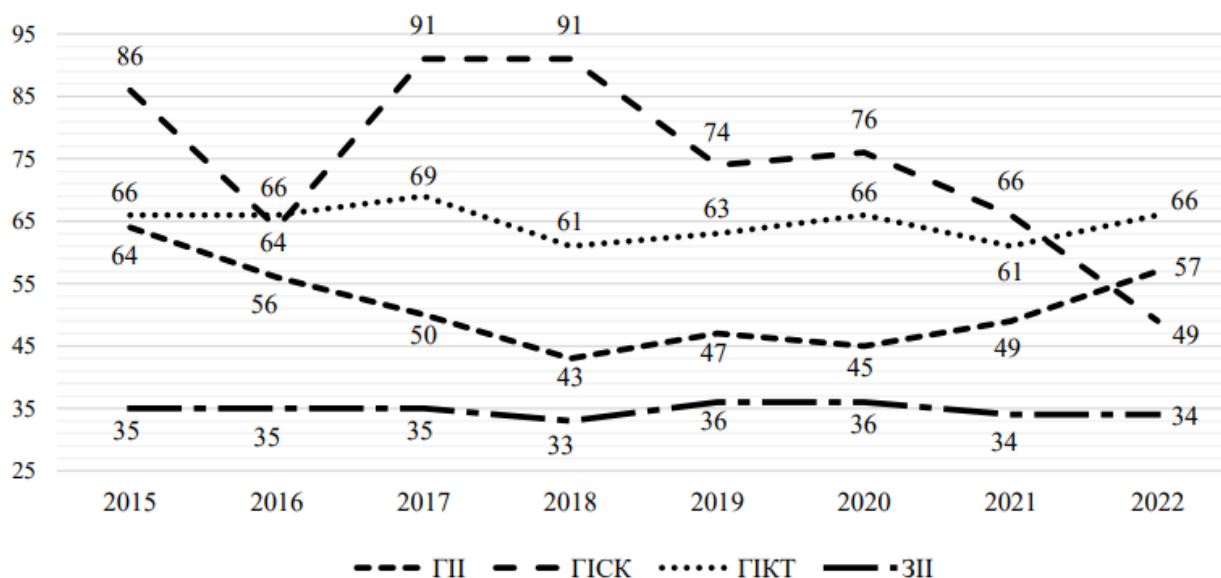

Рис. 3.2. Україна у рейтингах за чотирма основними підходами до оцінки інноваційної спроможності

Джерело: розраховано на основі [52]

Україна має високий рівень науково-освітнього потенціалу, що є основою конкурентоспроможності української науково-інноваційної сфери. Однак, результати оцінювання науково-інноваційної спроможності України демонструють цілий спектр проблем, які перешкоджають ефективному розвитку інноваційної діяльності в країні. Серед основних проблем можна виділити такі:

- Неefективний та слабкий механізм впровадження інновацій у сферу економічної діяльності і подальшої комерціалізації. Це пов'язано з відсутністю чітких правил і інструкцій, щодо впровадження інновацій, а також з недостатньою підтримкою з боку держави та бізнесу.

➤ Недостатній рівень державної підтримки інноваційних проєктів і їх фінансування. Державні програми підтримки інновацій не завжди ефективні і не забезпечують належного фінансування інноваційних проєктів.

➤ Невикористання усіх можливостей, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Угода про асоціацію передбачає значну підтримку інноваційної діяльності в Україні, однак ця підтримка не завжди ефективно реалізується.

➤ Низькі показники кооперації між інноваційними підприємствами і науково-дослідними установами. Це пов'язано з різними цілями та інтересами цих двох груп суб'єктів господарювання.

Результати аналізу науково-інноваційної діяльності в Україні підкреслюють необхідність розробки та впровадження єдиної та узгодженої науково-технічної та інноваційної політики. Вони також свідчать про важливість прийняття конкретних заходів у напрямку впровадження необхідних структурних змін в економіці та науці. Окрім того, результати підкреслюють актуальність технологічної модернізації виробництва та необхідність стимулювання бізнес-середовища до активної участі у інноваційних процесах. Все це вказує на необхідність системного підходу для створення сприятливого середовища, яке підтримує наукові дослідження, технічний прогрес та інноваційний розвиток в Україні.

Значні успіхи в інноваційних сферах продемонстрували двадцять шість країн, у 2022 році, зокрема враховуючи як знання і технологічні досягнення, так і креативні результати, порівняно з їхніми інноваційними ресурсами, такими як інфраструктура, інституції, рівень складності ринку і бізнес-середовища, а також людський капітал та наукові дослідження. Ці країни входять в категорію країн інноваційних досягнень, до якої належить і Україна. Результати рейтингів України за цими компонентами Глобального Індексу Інновацій (ГІІ) представлені на рис. 3.3.

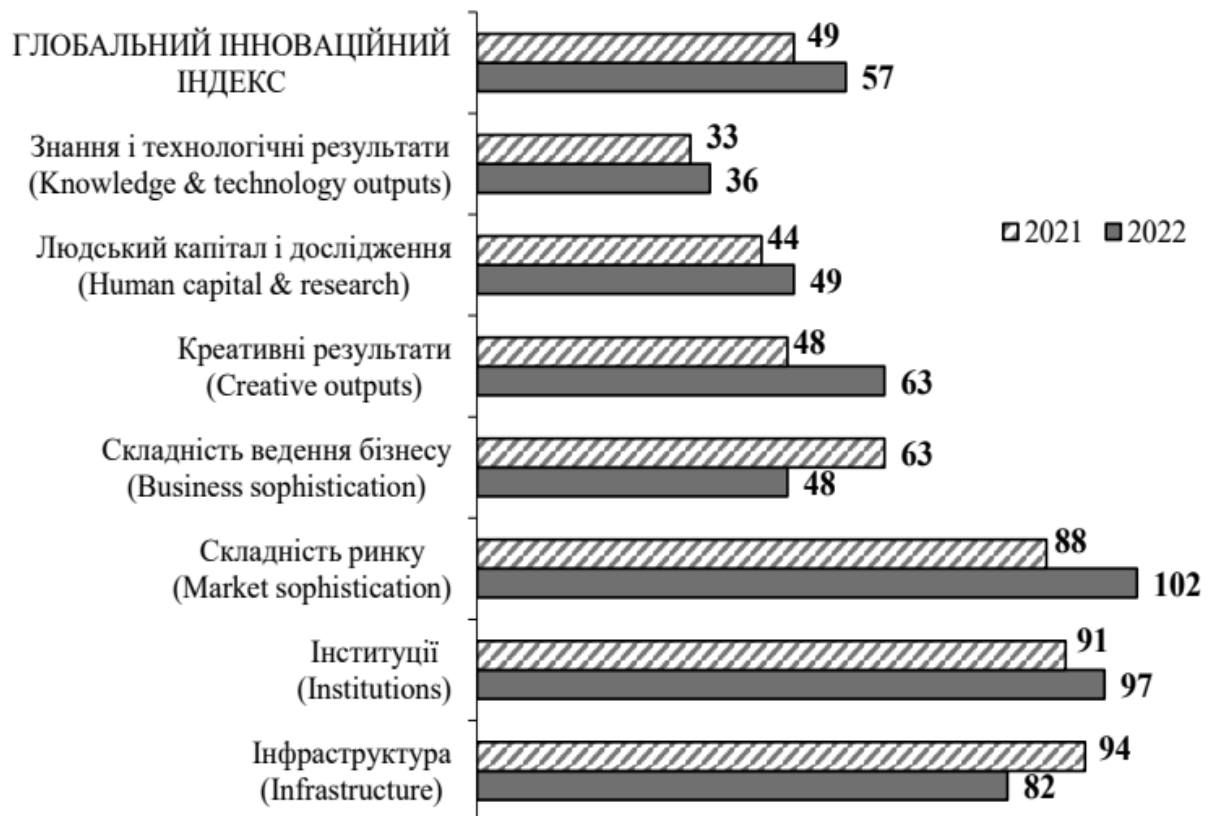

Рис. 3.3. Місце України за критеріями показників ГІ (2021 – 2022 рр.)

Джерело: розраховано на основі [44]

У рейтингу за першим підіндексом інноваційних результатів, "Знання і технологічні результати", Україна розташована на 36-му місці, знизивши 3 (три) позиції порівняно з попереднім роком. Важливими сферами інноваційного потенціалу України залишаються такі напрямки, як "Створення знань" – 29-те місце, "Відношення кількості патентів відповідно до країни походження до ВВП" – 29-те місце, "Відношення корисних моделей відповідно до країни походження до ВВП" – 1-ше місце, "Витрати на комп'ютерне та програмне забезпечення у відсотках до ВВП" – 9-те місце, а також "Експорт ІКТ послуг у відсотках до загального обсягу зовнішньої торгівлі" – 7-ме місце. Це свідчить про конкретні сильні сторони в інноваційній діяльності України, які можуть слугувати базою для подальших поліпшень та розвитку.

Під другим підіндексом інноваційних результатів, "Креативні результати", Україна спостерігається на 63-му місці у 2022 році, порівняно із

48-м місцем у 2021 році. Це відображає загальне зменшення креативних досягнень країни. Зокрема, показники, такі як "Кількість заявок резидентів на отримання прав інтелектуальної власності на торгові марки за країною походження відносно ВВП", погіршилися до 26-го місця з 10-го місця у 2021 році. Також, "Експорт креативних товарів у відсотках до загального обсягу торгівлі" показав зниження на 82-е місце з 78-го.

З іншого боку, існують позитивні тенденції в інших показниках, таких як "Онлайн креативність", яка піднялася на 42-е місце з 45-го у 2021 році, і "Креативні товари та послуги", яка покращила свої результати на 87-ме місце з 93-го у 2021 році. Сильними сторонами цього підіндексу залишаються "Створення мобільних додатків за країною походження розробника відносно ВВП" (13-те місце) та "Кількість заявок резидентів на отримання прав інтелектуальної власності на промислові зразки за країною походження відносно ВВП" (19-те місце).

За підіндексами інноваційних ресурсів в Україні відбулися зміни у показниках у 2022 році. У підіндексі "Людський капітал і дослідження" країна посідає 49-те місце, втративши 5-ть позицій у порівнянні з 2021 роком. Особливо помітні спади в показниках, таких як "Державне фінансування на одного учня середньої школи у відсотках до ВВП" (12-те місце проти 7-го у 2021 р.), "Витрати на освіту у відсотках до ВВП" (27-ме місце проти 23-го) та "Співвідношення кількості учнів середньої школи до кількості вчителів" (11-те місце проти 7-го).

У підіндексі "Складність ринку" Україна опинилася на 102-му місці у 2022 році, що вказує на втрату 14-ти позицій порівняно з попереднім роком. Основні причини цього зниження пов'язані із погіршенням групи показників "Кредит" у цілому, зокрема показників "Внутрішній кредит приватного сектору у відсотках до ВВП" (97-ме місце проти 94-го у 2021 р.) та "Ринкова капіталізація у відсотках до ВВП" (78-ме місце проти 73-го).

За критерієм підіндексу "Інституції" Україна знаходиться на 97-му місці, втративши 6-ть позицій у порівнянні з 2021 роком. Цей спад значно вплинув

на зменшення ступеня стабільності політичного середовища для ведення бізнесу, що відображено в показнику "Політика ведення бізнесу", де Україна займає 108-ме місце проти 52-го у 2021 році. Загалом, у 2022 році позиції України погіршилися за 35-ма показниками. Найбільша кількість показників, за якими ранг України знизився, пов'язана з підіндексами, що відображають інноваційну діяльність бізнесу, його витонченість та впровадження результатів знань і технологій. Це включає виробництво та експорт високотехнологічної продукції, продуктивність праці, кількість сертифікатів ISO 9001 та екологічних сертифікатів, отримання прав інтелектуальної власності, зокрема патентів – найвищого рівня права інтелектуальної власності, і імпорт прав інтелектуальної власності.

Нижчі позиції України за іншими компонентами пояснюється декількома факторами, включаючи зменшення кількості випускників вищих навчальних закладів, які обирають технічні спеціальності, погіршення доступу до інтернету та його використання, зниження рівня енергетичної продуктивності ВВП і зменшення обсягів кредитів, виданих приватному сектору. Одночасно можна відзначити покращення рейтингу України за показниками роботи уряду, таких як ефективність уряду та нормативна якість, надання державних послуг онлайн, електронна надання інформації громадянам, електронні консультації і залучення громадян до прийняття рішень через інтернет, а також державні витрати на освіту, надходження прямих іноземних інвестицій у відсотках до ВВП та витрати на комп'ютерне програмне забезпечення.

Отже, подібно до 2021 року, інноваційні результати в Україні виявляють перевагу над інноваційними ресурсами, завдяки високим рейтингам за показниками отримання прав на об'єкти інтелектуальної власності, таких як корисні моделі, торгові марки та промислові зразки, а також показниками, пов'язаними з інформаційно-комунікаційними технологіями, такими як зростання витрат на комп'ютерне та програмне забезпечення, створення мобільних додатків та експорт ІКТ послуг.

Проте, для поліпшення своїх позицій в рейтингу, зокрема за рахунок збільшення фінансування наукових досліджень і розробок, розвитку інновацій в галузі охорони здоров'я та підтримки інноваційної діяльності малого та середнього бізнесу, Україні допоміг би політично стабільне середовище. Однак, на жаль, в умовах повномасштабної воєнної агресії росії проти України, країна не мала можливості реалізувати ці покращення.

За критерієм "Глобальні знання", що відображає інноваційно-технологічний рівень країни, певні показники, такі як "Робоча сила з вищою освітою", "Інноваційний результат" та "Статті в наукових журналах", залишилися стабільними. Проте спостерігається погіршення за показниками "Дослідники" та "Питома вага нового бізнесу", в той час як за показником "Експорт з високою доданою вартістю" відзначається покращення, займаючи на одну позицію вище за попередній період (рис. 3.4).

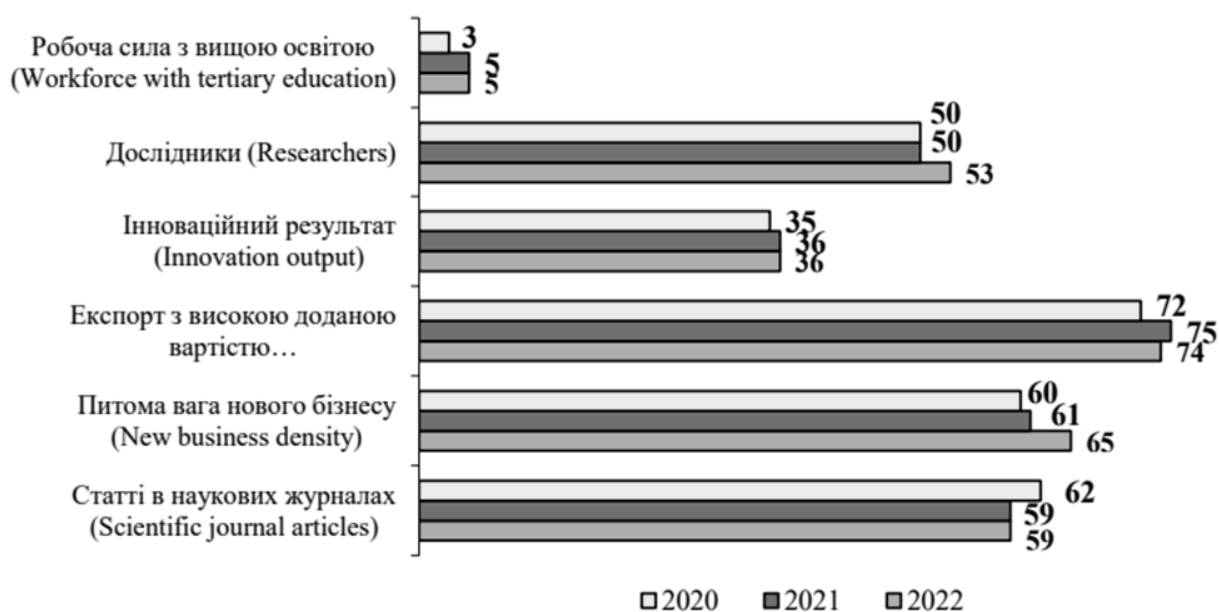

Рис. 3.4. Динаміка показників за критерієм "Глобальні знання" ГІКТ для України (2020-2022 рр.)

Джерело: розраховано на основі [47]

Вказані показники вказують на те, що інноваційна політика в Україні не надає достатньої уваги сприянню взаємодії між наукою та виробництвом. У контексті наведених результатів, низька кількість наукових статей

відображається як недостатньо ефективний фактор у розвитку інноваційної нації. Необхідна новаторська політика, спрямована на проведення структурних змін та перетворення всієї науково-технологічної сфери.

Європейське інноваційне табло (ЄІТ), або European Innovation Scoreboard, є значущим інструментом для оцінювання та рейтингування науково-технологічного та інноваційного розвитку країн Європи. ЄІТ використовує систему показників для вимірювання науково-технічної та інноваційної активності, на основі якої розраховується Зведений Інноваційний Індекс (ЗІІ) для кожної європейської країни.

ЄІТ розподіляється на чотири категорії індикаторів: "Рамкові умови", "Інвестиції", "Інноваційна активність" та "Вплив", які включають 12 інноваційних вимірів та 32 показники [24].

Порівняно з 2021 роком, Україна показала найкращі результати у вимірі "Екологічна стійкість" з індикатором 75,9 в категорії "Вплив". Також значні досягнення відзначені в областях "Фінанси і підтримка" з 33,2 індикатором в категорії "Інвестиції", а також в "Зв'язках" (21,1) та "Інтелектуальних активах" (20,8) в категорії "Інноваційна активність". Зауважимо, що у 2022 році не представлено результатів для інноваційних вимірів "Цифровізація" в категорії "Рамкові умови" та "Інноватори" в категорії "Інноваційна активність" (рис. 3.5).

Система індикаторів Європейського інноваційного табло (ЄІТ) широко використовується з метою формування інноваційної політики та проведення порівняльного аналізу рівнів інноваційної активності. Це застосовується не лише в країнах Європи, але й в інших розвинених країнах світу. Система індикаторів ЄІТ дозволяє оцінити як сильні, так і слабкі сторони національних інноваційних систем, надаючи можливість здійснювати об'єктивний аналіз і приймати обґрунтовані рішення в галузі стимулювання та підтримки інновацій.

Рис. 3.5 Динаміка розвитку інновацій України виміру індикаторами ЄІТ (2021-2022 рр.)

Джерело: розраховано на основі [52]

Висновки, отримані в результаті оцінювання інноваційної та науково-технічної сфери України за індикаторами Європейського інноваційного табло (ЄІТ), підкреслюють необхідність розроблення та впровадження цілісної та узгодженої науково-технічної та інноваційної політики. Ці результати також свідчать про необхідність здійснення конкретних заходів у напрямку реалізації необхідних структурних змін в економіці та науці. Крім того, важливим є проведення технологічної модернізації виробництва та стимулювання підприємницької діяльності до активної участі в інноваційних процесах. Такий комплекс заходів сприятиме покращенню інноваційного середовища та сприяє розвитку інноваційної екосистеми в Україні.

Інноваційна складова є одним з ключових факторів забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної конкуренції. Інновації дозволяють підприємствам та галузям економіки

підвищувати продуктивність праці, ефективність виробництва, якість продукції та послуг, а також створювати нові конкурентні переваги.

Україна має значний потенціал для розвитку інноваційної економіки. Країна має розвинену наукову базу, кваліфіковану робочу силу та доступ до сучасних технологій. Однак, для реалізації цього потенціалу необхідно створити сприятливе середовище для інновацій.

До основних заходів, які необхідно вжити для забезпечення інноваційної складової конкурентоспроможності національної економіки України, можна віднести:

- Створення сприятливого інвестиційного клімату для інновацій. Це передбачає зниження податкового навантаження на інноваційні підприємства, надання пільг та субсидій, а також створення спеціальних інноваційних зон.

- Розвиток науково-технічної інфраструктури. Це передбачає створення інфраструктури для проведення наукових досліджень та розробок, а також для комерціалізації інновацій.

- Підвищення кваліфікації та мотивації працівників. Це передбачає розвиток системи освіти та професійної підготовки, а також створення системи стимулів для працівників, які беруть участь у інноваційних проектах.

Реалізація цих заходів дозволить Україні перейти до інноваційної економіки, що забезпечить її конкурентоспроможність у глобальній конкуренції.

Особливо важливим є розвиток інновацій у таких сферах, як:

- Виробництво. Інновації в галузі виробництва дозволяють підвищити продуктивність праці, ефективність виробництва та якість продукції.

- Інформатика та телекомунікації. Інновації в цих сферах дозволяють створювати нові продукти та послуги, а також підвищувати ефективність управління.

➤ Енергетика. Інновації в галузі енергетики дозволяють підвищити ефективність використання енергії та зменшити її вплив на навколишнє середовище.

Розвиток інновацій у цих сферах дозволить Україні підвищити свою конкурентоспроможність на світових ринках, а також створити нові робочі місця та забезпечити економічне зростання.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Конкурентоспроможність національної економіки України у складний період війни визнається складним та багатограним аспектом. З одного боку, внаслідок повномасштабного вторгнення росії на територію України відбулися серйозні збитки для української економіки, включаючи втрату виробничих потужностей, падіння продуктивності праці, інфляційний тиск та інші негативні наслідки. З іншого боку, війна відкрила нові можливості для розвитку української економіки, такі як перепрофілювання на нові ринки збуту, повернення іноземних інвестицій та впровадження інновацій.

Внаслідок конфлікту Україна втратила доступ до ринків росії та білорусії, а також частково до інших ринків Європи. Але в той самий час, країна отримала можливість взаємодії з новими ринками, такими як країни Європейського Союзу, Сполучені Штати та Канада. Важливим фактором стало повернення іноземних інвестицій та інновацій. Іноземні інвестори розглядають Україну як привабливу для вкладень країну через її потенціал для розвитку. Поряд із тим, війна також сприяє стимулюванню інновацій в Україні. Українські підприємства працюють над знаходженням нових шляхів для підвищення ефективності виробництва та розширення ринків збуту своєї продукції.

Проведена оцінка рейтингів світової конкурентоспроможності країн дозволяє зробити висновок про те, що вони дають співставні результати, що відображають наявний і перспективний потенціал національної економіки.

Серед основних факторів, які впливають на конкурентоспроможність країн, можна виділити такі:

- Державне управління: стабільність політичної системи, ефективність урядової діяльності, прозорість та відповідальність влади.
- Інфраструктура: якість інфраструктури, доступність і вартість її використання.

- Макроекономічна стабільність: стійкість економіки, низький рівень інфляції, низький рівень безробіття.
- Ринок товарів і послуг: рівень конкуренції, відкритість ринку, доступність кредитів.
- Ринок праці: якість робочої сили, освітній рівень населення, рівень продуктивності праці.
- Фінансовий ринок: ефективність фінансового ринку, доступність фінансування для бізнесу.
- Технологічний розвиток: рівень розвитку технологій, здатність до інновацій.
- Розвиток бізнесу: сприятливе середовище для розвитку підприємництва, доступність інформації та послуг для бізнесу.

Рейтинги міжнародної конкурентоспроможності країн, які використовують різні методики, дають схожі результати. Так, у рейтингу Global Competitiveness Index 2023 року лідерами є Швейцарія, Сінгапур, Данія, Швеція та Німеччина. Ці країни мають високі показники за всіма основними факторами конкурентоспроможності.

ЄС як значне інтеграційне утворення у світовій економіці посилює позиції на світовому ринку. Це пов'язано з такими факторами, як:

- Великий внутрішній ринок: ЄС є найбільшим регіональним ринком у світі, що створює сприятливі умови для розвитку бізнесу.
- Відкритість до торгівлі: ЄС має відкриту економіку, що сприяє інтеграції країни у світову економіку.
- Сильна позиція в інноваціях: ЄС є одним із світових лідерів у сфері інновацій.

Однак середні та слабкі за економічним розвитком країни-учасники ЄС не посилили власних позицій у рейтингах міжнародної конкурентоспроможності. Це пов'язано з такими факторами, як:

1. Низький рівень розвитку людського капіталу: в цих країнах низький рівень освіти та охорони здоров'я, що негативно впливає на продуктивність праці.

2. Слабка конкурентоспроможність підприємств: у цих країнах переважає малий і середній бізнес, який часто не має достатніх ресурсів для конкуренції з великими компаніями.

3. Недостатня інвестиційна привабливість: у цих країнах відсутні сприятливі умови для залучення інвестицій.

Для покращення конкурентоспроможності національної конкурентоспроможності України необхідно вжити таких заходів:

➤ Інвестувати в розвиток людського капіталу: підвищити рівень освіти та охорони здоров'я населення.

➤ Сприяти розвитку конкурентоспроможності підприємств: покращити бізнес-клімат, створити сприятливі умови для залучення інвестицій.

➤ Розширити можливості для міжнародної торгівлі та інвестицій: покращити доступ до міжнародних ринків.

Регулярний моніторинг та оцінка рейтингів міжнародної конкурентоспроможності країн є важливим інструментом для аналізу стану національних економік і розробки заходів щодо їх підвищення.

Для підвищення конкурентоспроможності України важливо, щоб держава виступала в ролі каталізатора, сприяючи стимулюванню розвитку бізнесу. Замість самотійного створення конкуренції, влада повинна регулювати бізнес-процеси та реагувати на випадки монополізації. Недостатня конкуренція серед внутрішніх гравців у галузях економіки може призвести до швидкої втрати національної конкурентоспроможності. Фірми повинні конкурувати між собою без втручання держави, спрямовуючись на розробку новаторських винаходів, що дозволить їм займати передові позиції на світовому ринку.

У свою чергу від держави необхідна підтримка фінансування перспективних областей виробництва, надавання варіантів податкових пільг, формування субсидій і дотацій, розробка та провадження програми дій, щодо залученню іноземних інвесторів.

Формування та впровадження державою стратегії підвищення конкурентоспроможності національної економіки повинна включати в себе:

1. Інноваційна основа: Розвиток науково-технічних вдосконалень та поєднання підприємницького середовища із залученням науково-технічних досягнень. Це сприяє поширенню високотехнологічних галузей та виробництву наукомісткої, енергоефективної та експортно-орієнтованої продукції.

2. Виділення ресурсів: Матеріальні, фінансові та інтелектуальні ресурси для реалізації конкурентоспроможних інноваційних проектів.

3. Створення умов: Інституціональні та фінансові умови для інноваційної діяльності.

4. Обмін досвідом: Сприяння обміну досвідом між вітчизняними підприємствами та компаніями розвинених країн для побудови наукомістких виробництв в Україні.

5. Інфраструктура інноваційної економіки: Створення технопарків, кластерів підприємств, бізнес-інкубаторів.

6. Підтримка інноваційних проектів: Ефективні механізми підтримки інноваційних проектів та стартапів у сфер національної конкурентоспроможності.

Ці фактори визначають економічний та соціальний потенціал країн і впливають на їхню здатність до конкуренції на національній та світовій арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англо-русский дипломатический словарь: Ок. 50000 слов и словосочетаний / Под рук. В.С. Шах-Назаровой, Н.О. Волковой и К.В. Журавченко. – М.: Рус. яз., 1989. – С. 31,139.
2. Базилевич В.Д. Метафізика економіки / В.Д. Базилевич, В.В. Льїн.- К.: Знання, 2007 – 718 с.
3. Безчасний Л. Інноваційна модель економічного розвитку України / Л. Безчасний, В. Мельник // Журнал європейської економіки. – 2003. - №3. – С. 303-315.
4. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2023. Мінфін : веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
5. Варналій З.С. Конкуренстоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З.С. Варналій, О.П. Гармашова. – К.: Знання України, 2013. – 387 с.
6. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво: монографія / З.С. Варналій. – К.: Знання України, 2015. - 463 с.
7. ВВП України за роками. НАБУ : веб-сайт. URL: <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html>
8. Гальчинский А. Становление инвестиционной модели экономического роста Украины / А. Гальчинский, С. Левочкин // Экономика Украины. - 2004. - № 6. - С. 4-11.
9. Геец В. Характер переходных процессов в экономике знаний / В. Геец // Экономика Украины. - 2004. - №4. - С. 5-14; №5. - С. 4-13
10. Горбатов В.М. Конкуренстоспособность и циклы развития интегрированных структур бизнеса: монография. Харь-ков: ИД «ИНЖЭК», 2006. 592 с
11. Гражевська Н.І. Еволюція сучасних економічних систем: навч. посіб. / Н.І. Гражевська. – К.: Знання, – 2011. – С. 286.

12. Дідух Н. Глобальні індекси конкурентоспроможності національних економік / Н. Дідух // Економічний аналіз. – 2012. – № 10 – 16 квітня. – С. 133-136.

13. Звіт про конкурентоспроможність України 2010. Назустріч економічному зростанню та процвітанню/Фонд «Ефективне управління». 2010. – 162 с.

14. Зінченко В.А. Управління конкурентною боротьбою підприємств на зовнішніх ринках: монографія. Харків: ФОП Александрова К. М.; ВД «ІНЖЕК», 2012. 200 с.

15. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення / За ред. І.В. Крючкової. – К.: Основа, 2007. - 488 с

16. Конкурентоспроможність національної економіки / А.В. Бабак, С.Ф. Биконя, О.Ю. Болховітнікова та ін.; за ред. Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 595 с.

17. Король И. В. Сравнительный анализ методологических подходов к оценке конкурентоспособности национальной экономики. Вектор науки ТГУ. Сер.: Экономика и управление. 2012. –№ 4 (11). С. 98–100.

18. Кравчук Н.Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору / Н.Я. Кравчук. – К.: Знання, 2012. - 603 с.

19. Крищенко Д.В. Визначення рівня конкурентоспроможності української економіки//Економіка України – 2010.- С. 21-30

20. Лазор О.Д. Територіальна організація влади в Україні / О.Д. Лазор, О.Я. Лазор, А.О. Чемерис. – К.: Дакор, 2007. – С.- 576

21. Мэнкью Н.Г. Макроэкономика / Н.Г. Мэнкью; Пер. с англ. - М.: Изво МГУ, 1994. - 736 с

22. На основі даних матеріалів IMD. URL: <https://www.imd.org/research-knowledge/publications/?topic=Competitiveness>

23. На основі даних матеріалів ВЕФ. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2022/07/ukraine-s-food-exports-by-the-numbers/>
24. На основі даних матеріалів ВЕФ. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.weforum.org/>
25. Офіційний сайт Бізнес-школи МІМ URL: <https://mim.kyiv.ua/news/rejting-konkurentnospromojnost-mm-predstavlya-ukranu-v-dosljdjenn-imd>
26. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org>
27. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/v-ukrayini-namolocheno-majzhe-51-mln-tonn-zerna>
28. Офіційний сайт Міністерства сільського господарства США. URL: <https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-04/Ukraine-Factsheet-April2022.pdf>
29. Офіційний сайт Світового банку. URL: <http://www.worldbank.org>
30. Погарська О. Економіка України в умовах війни. Національний банк України: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_01-02.06.2023.pdf?v=4
31. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран / М. Портер; пер. с англ. под ред. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
32. Портер М. Стратегии повышения уровня развития экономик: опыт новых индустриальных стран Азии / М. Портер // - 2015.С. -112.
33. Реверчук С.К. Основы теории економічної конкуренції / С.К. Реверчук, Т.В. Сива, Л.С. Реверчук. – К.: Знання, 2007. - 271 с.
34. Розрахунки Мінекономіки на базі даних Держстату. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

35. Хаустова В.Е., Крячко Е.Н. Оценка конкурентоспособности стран мира. Бизнес Информ. 2005. № 7-8. С. 10–20.
36. Чухно А. Актуальные проблемы стратегии экономического и социального развития на современном этапе / А. Чухно // Экономика Украины. - 2004. - № 4. – С. 15-23; № 5 - С. 14-23.
37. Шнипко О. С. Міжнародна конкурентоспроможність країни: поняття, основні складові і джерела / О. С. Шнипко // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 1. – С. 112.
38. Statistics on merchandise trade. World Trade Organization : WTO Stats. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm
39. Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) The World Bank: Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>
40. Baily M. N., Gerbach H. Efficiency in Manufacturing and the Need for Global Competition. Brookings Papers on Economic Activity // Microeconomics. – 1995. – P. 307-347.
41. Cohen, Stephen S. and John Zysman. Manufacturing Matters: — «The Myth of the PostIndustrial Economy. New York: Basic books» 1987. – p. 61.
42. European Innovation Scoreboard 2021 // URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/45973>
43. Global Competition: The New Reality. Report of the Presidents Commission on Industrial Competitiveness, Vol. 2. – Washington, D.C. Government Printing Office, 1985.-P. 6.
44. Global Innovation Index 2022 [Electronic resource]. URL: The Global Innovation Index 2022 URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-enmain-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>
45. Hart, A. Jeffrey. Rival Capitalists: International Competitiveness in the United States, Japan, and Western Europe. London: Cornel University Press, 1992. – P. 6.
46. IMD - International Institute for Management Development 2006-2024. URL: <https://www.imd.org/sitemap/>

47. INSEAD The Business School for the World URL: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/globalindices/docs/GTCI-2020-report.pdf> .

48. Rapkin, P. David and Jonathan R. Strand. "Is International Competitiveness a Meaningful Concept?" in C. Roe Goddard, John T. Passe-Smith' and John G. Conklin, Eds. International Political Economy: State Market relation in changing Global Order Boulder, CO: Lynne Rienner, 1996. P. 112

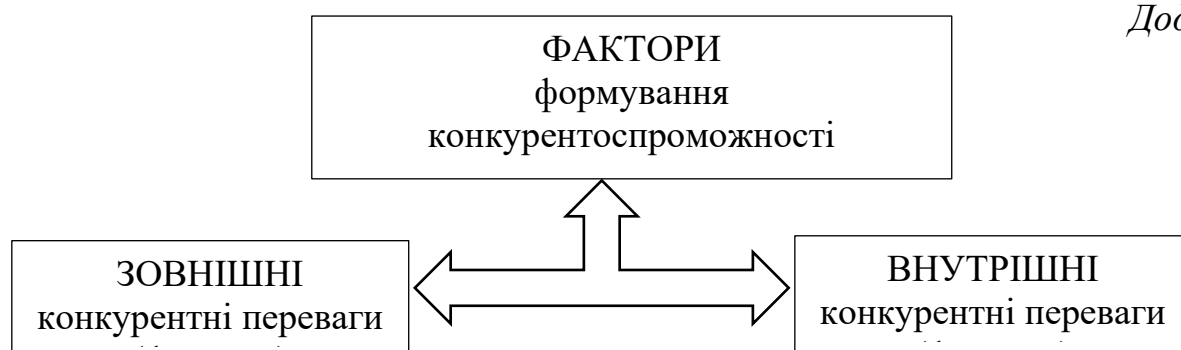
49. Reinert E. Competitiveness and its predecessors – a 500 years cross national perspective. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/48155/1/MPRA_paper_48155.pdf

50. Siebert H. Towards Global Competition: Catalysts and Constraints / H. Siebert, H. Klodt // The Future of the Global Economy: Towards a Long Boom? – Paris: DECD Publications, 1999 – P.115-139.

51. The Global Competitiveness Report 2013-2014 [Electronic resource]. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf.

52. The Global Talent Competitiveness Index 2021 URL: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2021-Report.pdf>

53. World Economic Forum 2017. The Global Competitive-ness Report 2016–2017. N. Y. Oxford University Press.

- Вигідне географічне розташування;
- Сприятливий клімат;
- Наявність значних, доступних і дешевих природних ресурсів;
- Висока освіченість населення країни, її трудових ресурсів;
- Якісна система підготовки і перепідготовки менеджменту;
- Якість стратегічного мислення на різних рівнях управління;
- Висока ефективність використання ресурсів;
- Динамічність внутрішнього ринку;
- Ексклюзивність вітчизняного товару;
- Розвиненість ринкової інфраструктури;
- Виробництво ВВП на душу населення;
- Наявність значної частки конкурентоспроможних фірм країни;
- Наявність високого рівня конкуренції в усіх сферах економічної діяльності на основі знань і кваліфікації працівників;
- Високий рівень витрат на НДДКР із відповідною державною підтримкою науки та інноваційної діяльності;
- Низька інфляція;
- Низькі процентні ставки в країні;
- Гнучкість фінансової системи країни;
- Низькі ставки податків і мита;
- Виважений валютний курс;
- Відсутність наднормативної державної заборгованості;
- Висока культура бізнесу в країні;
- Активна підтримка малого і середнього бізнесу державою;
- Висока якість інформаційного забезпечення управління;

- Високий попит на вітчизняні товари;
- Оптимальний рівень концентрації, спеціалізації та кооперування в національній економіці;
- Оптимальний рівень уніфікації і стандартизації вітчизняної продукції;
- Високу питому вагу конкурентоспроможного персоналу на національних підприємствах;
- Якісну інформаційну і нормативно-методичну базу управління в країні;
- Наявність конкурентоспроможних вітчизняних постачальників;
- Наявність доступу вітчизняних товаровиробників до якісної (а в окремих країнах дешевої) сировини та до інших ресурсів;
- Високий рівень радикальних нововведень (патентованих товарів, технологій, інформаційних систем тощо);
- Наявність у країні конкурентоспроможних менеджерів;
- Проведення сертифікації продукції та систем;
- Високу частку високотехнологічних конкурентоспроможних товарів в експорті;
- Високу питому вагу в національній економіці конкурентоспроможних підприємств.

Продовження Додаток А. Фактори формування конкурентоспроможності

- Відкритість суспільства і ринків країни;
- Високий рівень інтеграції в середині всередині країни та міжнародної інтеграції і кооперування;
- Прийнятність з точки зору економічної безпеки питомої ваги експорту у ВВП;
- Стабільність політичної і правової системи країни;
- Якісне правове регулювання функціонування економіки країни;
- Високий науковий рівень управління економікою країни;
- Гармонізації національної системи стандартизації і сертифікації з міжнародною системою.

Джерело створено на основі [20, 32].

Показники конкурентоспроможності країн, за визначенням Щорічника
світової конкурентоспроможності (1998 р.)

(The World Competitiveness Yearbook, 1998. IMD)

Національна економіка

Додана вартість

Інвестиції

Заощадження

Споживання

Показники економічного зростання

Вартість життя

Прогнози

Інтернаціоналізація

Поточний платіжний баланс

Експорт товарів і послуг

Імпорт товарів і послуг

Обмінний курс національних валют

Портфельні інвестиції

Прямі іноземні інвестиції

Протекціонізм

Відкритість економіки

Уряд

Внутрішній та зовнішній борг

Витрати держави

Фіскальна політика

Ефективність державного апарату

Державне регулювання

Законність та безпека

Фінанси

Вартість капіталу

Наявність капіталу

Динаміка фондового ринку

Ефективність банківського сектору

5. Інфраструктура

Основна інфраструктура

Технологічна інфраструктура

Самозабезпеченість

енергоресурсами

Довкілля

6. Менеджмент

Продуктивність

Витрати праці

Показники діяльності підприємств

Ефективність менеджменту

Корпоративна культура

7. Наука та технології

Витрати на НДДКР

Науково-дослідницькі кадри

Технологічний менеджмент

Наукове середовище

Захист прав інтелектуальної
власності

8. Люди

Демографічні показники

Робоча сила

Зайнятість

Безробіття

Структура освіти

Рівень життя

Суспільні цінності

Джерело: створено на основі [46].